Univerzita Karlova v Praze

Fakulta humanitních studií

Obor Obecná antropologie

Diplomová práce

Takový rozchod pro setkání…

Genderově podmíněna formální sociální síť imigrantek

Vedoucí práce :

Mgr. Petra Ezzeddine

Autor :

Bc. Pavlíková Lenka

Praha 2009

Prohlašuji, že jsem práci vypracoval/a samostatně s použitím uvedené literatury a souhlasím s jejím eventuálním zveřejněním v tištěné nebo elektronické podobě.

V Praze dne 20.2. 2009 .....

podpis

Děkuji všem informátorkám za jejich vstřícnost a ochotu při poskytování rozhovorů.
Obzvlášť děkuji Mgr. Petře Ezzeddine za její odborné rady a připomínky.

Obsah

Úvod 5
I. Cíle a metodologie výzkumu 6
1.1 Výzkumné problémy a otázky 6
1.2 Místo zkoumání – prostředí a aktéři 7
1.2.1 Občanské sdružení X 7
1.2.2. Multikulturní ženské skupiny 8
1.2.3. Vedoucí 10
1.2.4. Klientky 11
1.3 Charakteristika informátorek 12
1.4 Metody sběru dat 15
1.4.1. Zúčastněné pozorování 15
1.4.2. Biografické interview 16
1.4.3. Polostrukturované interview 19
1.5 Vstup do terénu, hledání identity etnografa a reflexivita 20
1.6 Způsob analýzy a interpretace dát 23
1.7 Etické otázky výzkumu 24
II. Teoretické ukotvení 26
2.1 Co je antropologie migrace 26
2.2 Teorie sociálních sítí 26
2.3 Gender v migraci 29
III. Na skupině 33
3.1. Průběh 33
3.2. Vztah vedoucí – klient 37
IV. „Mít svou společnost“ 39
V. „Umět česky dokonale“ 44
VI. Multikulturní ženská skupina jako formální sociální síť 49
6.1. Formální síť jako zdroj kontaktů 50
6.2. Formální síť jako emocionální podpora 54
6.3. Formální síť jako zdroj informací 56
6.4. Formální síť jako místo relaxace 57
6.4. Formální sociální síť jako síť uzavřená 58
VII. …. protože maminky pracují… 61
VIII. ….nikdy jsem neměla děti, tak … 69
IX. Závěr 77

Úvod

Migrace je komplexním fenoménem, který provází lidstvo celým jeho vývojem a v současném globalizovaném světě je čím dál tím více součástí každodenní reality. I Česká republika zažívá především po roce 1989 příliv migrantů. V roce 2008 žilo podle statistik na území České republiky kolem půl milionu cizinců z různých zemí světa. 42% z celkového počtu migrantů v České republice tvořily ženy[1].

Mezinárodní migrace byla až do poměrně nedávné doby považována za výhradně mužskou záležitost. Pokud se údaje týkaly i žen, většinou je označovaly za osoby pasivně následující své mužské protějšky. Skutečnost, že ženy samostatně migrují a pro migraci se samostatně rozhodují, začala být v migračních studiích zohledňována až na konci sedmdesátých let. Podle Zlotnik (1998) vzrostl počet ženských migrantek mezi roky 1965 až 1990 o 63%. Nárůst v počtu migrujících žen byl reflektován také v rostoucím počtu výzkumů a studií zaměřených na popsání zkušeností migrantek.

Moje diplomová práce se zaměřuje na aspekt migrace a gendru v kontextu sociálních sítí. Předmětem mého zájmu byla Multikulturní ženská skupina, pořádaná jistým občanským sdružením, které se jako jedna z mála organizací zaměřuje na integraci cizinců se zvláštním důrazem na ženy migrantky. Zkušenosti žen v procesu migrace se v mnohém od těch mužských liší, řídí se gender specifickými mechanizmy. Soustředěním se na genderově diferencovanou formální sociální síť bych ráda jejich některé konkrétní projevy přiblížila.

[1] http://www.czso.cz/csu/cizinci.nsf/kapitola/ciz_pocet_cizincu

I. Cíle a metodologie výzkumu

1.1 Výzkumné problémy a otázky

Cílem předkládané práce je analýza formální sociální sítě komunitního centra občanského sdružení Tarnek se zaměřením na aspekt gendru v migraci. Formální sociální sítí je v mém případě Multikulturní ženská skupina, která se prezentuje jako „otevřené místo pro ženy různých kultur, místo přátelského setkávání a sdílení různých kultur a zvyků.[2]“ Její cílem je především poskytovat příležitost k navázání nových kontaktů a tím přispívat k integraci imigrantek do širší společnosti.

Svou pozornost zaměřuji hlavně na konstrukci významů a funkcí Multikulturní ženské skupiny z pohledu jejích tvůrkyň - vedoucích skupin a jejich klientek. Soustřeďuji se přitom na základní znaky skupiny, jak jsou definovány v oficiálních dokumentech občanského sdružení a jak je naopak definují a aplikují jak vedoucí skupin, tak samotné imigrantky.

Výzkumní otázka, kterou si v této souvislosti kladu zní : Jaké funkce může formální sociální síť pro migrantky plnit? Jak jsou z pohledu skupinových aktérů základní aspekty skupiny – integrace, sociální síť a gender – nahlíženy a skrze skupinové aktivity konstruovány a utvrzovány?

Na základě zúčastněného pozorování a rozhovorů se pak dále pokouším popsat proces integrace imigrantek do české společnosti, ve kterém důležitou roli hraje zapojení se do genderově diferencované formální sociální sítě.

Výzkumní otázka, kterou jsem si v této souvislosti kladla vycházela z předpokladu, že migrantky se do sítě zapojí v počáteční fázi integračního procesu, kdy pro ně plní funkci emocionální a informační podpory. Po naplnění základních požadavek, kladených na takovou síť, v souvislosti s větší mírou integrace, skupinu opouští. Záměrem zde tedy bylo podívat se na to, co zapojení se do skupiny pro imigrantky znamená a jakou úlohu plní při integraci do nového prostředí.

[2] Webové stránky občanského sdružení

1.2 Místo zkoumání – prostředí a aktéři

Výzkum, který probíhal po dobu osmi měsíců, spočíval v pravidelném navštěvování Multikulturní ženské skupiny. Odehrával se v prostorách komunitního centra občanského sdružení Tarnek.

1.2.1 Občanské sdružení Tarnek

Občanské sdružení bylo založeno původně v Gruzii, jeho česká odnož vznikla v roce 2001 v Praze. Zaměřuje se především na pomoc a na podporu svépomoci v místech zničených válkou a humanitárními katastrofami. Hlavní činnost občanského sdružení byla zpočátku zaměřena na Gruzii, postupně se aktivity rozšířily na projekty realizované také v Afghánistánu a v Čechách.

V Čechách Tarnek realizuje projekt komunitního centra v Praze a venkovského komunitního centra v Sedlčanech. Komunitní centrum v Praze existuje od roku 2005 a nabízí své služby a aktivity cizincům. K aktivitám komunitního centra patří šicí dílna, ethnocatering, multikulturní skupiny, mateřské centrum. Cizincům poskytuje sociální a psychologické poradenství, nabízí kurzy vzdělávání (český jazyk, angličtina, počítače), asistenci při hledání zaměstnání. Organizuje různé aktivity na podporu cizinců také ve spolupráci s jinými neziskovými organizacemi. Má několik zaměstnanců a dobrovolníků, i z řad imigrantů. Všechny služby jsou poskytované zdarma.

Pro cíl mé práce je potřeba zdůraznit, že občanské sdružení Tarnek je tzv. participativní neziskovou organizací. Snaží se uskutečňovat dlouhodobé projekty, jejichž cílem je prezentovat kulturu imigrantů, ekonomicky pomáhat prostřednictvím využití jejich etnické odlišnosti a zapojovat imigranty do aktivit sdružení tak, aby sami mohli jejich průběh ovlivňovat.

1.2.2. Multikulturní ženské skupiny

Multikulturní ženské skupiny jsou založeny na pravidelném setkávání žen různých národností v prostorách malého domku ve vnitřním bloku domů na Vinohradech. Místo je sídlem komunitního centra, které skupiny organizuje.

Multikulturní skupiny jsou součástí projektu „Programy podpory a péče v komunitním centru pro cizince," zaměřeného na podporu integrace zranitelných skupin imigrantů, zejména žen a dětí.[3] Projekt obsahuje čtyři vzájemně propojené aktivity určené imigrantům : Multikulturní skupiny, multikulturní večery, psychosociální a sociální poradenství. Cílem je poskytování vzdělávacích, poradenských a dalších doprovodných komunitních aktivit, zaměřených na integraci cizinců s důrazem na komunitní práci s celými rodinami, ženami a dětmi.[4] Jednotlivé služby tohoto projektu se zaměřují na sociální vztahy a psychosociální podporu při zvládání obtížné sociální situace, a to jak pro ženy zvlášť, tak i pro muže a celou rodinu. Služby umožňují zapojení do širší komunity a vytvoření neformální sítě sociálních vztahů[5]. Doplněním jsou služby psychoterapeutky a sociální pracovnice.

Samotné Multikulturní skupiny jsou klíčovou aktivitou projektu. Služby, které komunitní centrum poskytuje, vycházejí ze zkušeností s prací s migranty, které probíhaly v rámci multikulturních skupin v uprchlickém táboře Červený Újezd ještě před založením centra. Tyto zkušenosti se staly základem nápadu na vytvoření místa, kde by se mohly realizovat aktivity, zaměřené na imigranty, především pak ženy. Od roku 2003 tak probíhají setkání Multikulturních skupin také v Praze. V současnosti nabízí komunitní centrum imigrantům dvě ženské skupiny a jednu mužskou, která se časem transformovala spíš na multikulturní večery s doprovodním programem.

Ženské skupiny se odehrávají v pondělí a ve středu a liší se svým složením i programem. V úvodní fázi obou skupin dochází ke společnému představení všech účastnic. Dále je věnován prostor společnému sdílení aktuálních životních událostí. Za ústřední část skupinové aktivity je považován společný tématický rozhovor. Téma nebo jiné aktivity (většinou kreativní) volí obvykle vedoucí skupiny ve spolupráci s ženami,

[3] Cit. dle Programy podpory a péče v komunitním centru pro cizince, žádost na podporu dotace nestátnímu neziskovému subjektu na podporu integrace
[4] ibid
[5] ibid

které se k tématům můžou vyjadřovat. V závěru dochází ke stručnému shrnutí skupinového dění a je věnován prostor zpětným vazbám. Následuje společné rozloučení.

Pondělní setkání probíhá v odpoledních hodinách a navíc obsahuje prodlouženou úvodní fázi, během které je podáváno občerstvení připravené jednou z imigrantek podle tradičních receptů z vlastní kultury. Pondělní skupina také umožňuje paralelně probíhající program v dětském koutku komunitního centra, který je určený pro děti imigrantek.

Středeční setkání probíhá ve večerních hodinách a jeho zaměření je intimnější – umožňuje sdílení hlubších osobních problémů a poskytuje více prostoru jednotlivým účastnicím.

Cílem skupin je „podpora integrace žen do společnosti, poskytování psychosociální podpory v obtížné životní situaci, příležitost k navázání širších sociálních vztahů, podpora výměny zkušeností mezi jednotlivými účastnicemi a v rámci neformálních rozhovorů přiblížení sociokulturního prostředí České republiky.“[6] Komunikačním jazykem je čeština.

Multikulturní ženská skupina je formální sociální sítí, protože je institucionálně zaštítěna, organizována za konkrétním účelem, s konkrétními pravidly, které z formální stránky ovlivňují její podobu. Skupinové setkání se koná pravidelně každý týden v konkrétním čase. Trvá vždy hodinu a půl a hlavní aktivitou je společný skupinový rozhovor. Musí být přítomna alespoň jedna vedoucí skupiny, která má zabezpečit občerstvení a koordinovat dění. Kromě tohoto základního vymezení existují ještě tři charakteristiky, které Multikulturní ženskou skupinu definují. Základní charakteristikou je rozdělení pohlaví; skupina je určena jenom ženám (případně jejich dětem). Dále je ustavena na báze otevřenosti všem ženám bez rozdílu věku, národnosti, náboženského přesvědčení. Návštěvnice se při vstupu do skupiny k ničemu nezavazují, nemusí ji pravidelně navštěvovat.[7] Multikulturní ženská skupina je tak založena na bázi otevřenosti, dobrovolnosti a nezávaznosti jejího navštěvování. Navštěvovat ji není povinností, ale chtěním.

[6] Cit. dle Programy podpory a péče v komunitním centru pro cizince, žádost na podporu dotace nestátnímu neziskovému subjektu na podporu integrace

[7] Navzdory tomu je ale každá žena na první skupině požádána o kontaktní telefon, aby se jí mohly posílat pozvánky na skupiny nebo na jiné akce o.s.

Ve své analýze se zaměřuji jenom na tzv. středeční Multikulturní ženskou skupinu, na které jsem participovala. Je určena primárně pracujícím migrantkám, což jak ukážu, její složení i výběr skupinového tématu výrazně ovlivňuje.

1.2.3. Vedoucí

Skupinu vedou dvě vedoucí skupiny, ze kterých bývá jedna „méně zkušená“[8]. Neexistují pevně daná pravidla, kdo se vedoucím skupiny může stát. Vesměs jsou to ale ženy, které se věnují sociální práci, nebo psychosociálnímu poradenství. Vedoucí skupiny se starají o zajištění občerstvení a celkovou koordinaci skupin. Zpravidla vymýšlejí témata, o kterých se pak během setkání mluví. Tyto témata jsou den před konáním skupiny rozposílány prostřednictvím SMS všem ženám, které jsou v seznamu klientek.[9] Při mém příchodu do skupiny vedly středeční setkání Dana a Jitka.

Dana

Dana je Češka, skončila Vysokou školu psychosociálních studií v Praze. Již jako studentka se zapojila v rámci praxe do činnosti komunitního centra, působila jako dobrovolník a starala se o dětskou část pondělních skupin. V roce 2005 spoluzakládá středeční skupinu pro pracující ženy, které se až do roku 2008 věnuje jako vedoucí. Momentálně je na mateřské dovolené.

Jitka

Byla spolužačka Dany, pracuje v soukromé firmě. Vedení středeční skupiny se jako asistentka skupiny věnuje zhruba rok.

Tara

Po odchodu Dany na mateřskou dovolenou začala spolu s Jitkou vést skupinu Tara. Je z Gruzie, pracuje jako sociální pracovnice v neziskové organizaci pomáhající uprchlíkům a v komunitním centru. Jako sociální pracovnice se účastnila již multikulturních skupin,

[8] Rozumí se tím to, že má časově menší zkušenosti s prací s klienty
[9] Na základě kontaktního telefonu, viz výše

pořádaných v uprchlickém táboře Červený újezd. V roce 2003 spoluzakládala pondělní ženskou skupinu, kde působila také jako její vedoucí.

1.2.4. Klientky

V komunitním centru se o ženách, navštěvujících multikulturní skupiny, hovoří jako o klientkách. Pojmenování vychází ze samotného zaměření občanského sdružení i komunitního centra, které je založené na sociální a psychosociální práci s klientem.

Na středeční skupinu chodí ženy většinou ve středním věku. Velikost skupiny variuje mezi 5-10 účastnicemi. Momentálně skupinu navštěvují především migrantky z Ukrajiny, případně z jiných krajin bývalého Sovětského svazu (většinou z Ruska). Výjimkou je jedna žena z Kuby. Občas se skupiny účastní také Češky, buď zaměstnankyně komunitního centra, nebo studentky. Skupinu navíc navštěvuje již druhá generace. Jsou to děvčata v teenagerském věku, které mluví plynulou češtinou, chodí do českých škol, mají české kamarády. Na skupinu přišly spolu se svými maminkami a staly se jejich pravidelnými účastnicemi.

Migrantky, navštěvující středeční skupinu, pocházejí z různého socio-ekonomického prostředí. Jsou mezi nimi vysokoškolačky i ženy se základním vzděláním. Některé z nich přišly do Čech s rodinou, jiné mají svou rodinu v zemi původu. Jsou zaměstnané. Tato charakteristika je odlišuje od návštěvnic pondělní skupiny. Většina migrantek je zaměstnaná v nekvalifikovaných profesích, ve kterých výrazně převládají ženy (uklízečky, au pair, prodavačky). Liší se také délkou pobytu v Čechách a pobytovým statusem. Naprostá většina žen, které navštěvují skupinu pravidelně, je v Čechách (potažmo v Praze) déle než rok. Některé z nich již mají v Praze trvalý pobyt, další na udělení trvalého pobytu čekají v nejbližší době.

Motivace žen přicházejících na skupinu se liší, převažuje však potřeba sociálních kontaktů. Jejich potřeba je v souvislosti s migrací a následnou ztrátou sociální sítě pochopitelná. Další deklarovanou motivací žen bývá možnost mluvit česky v prostředí, kde se špatná čeština netrestá.

Migrantky se většinou o skupině dovědí od svých známých, nebo přes další spřízněné organizace, které jim tuto možnost nabízejí, případně z menšinového tisku

Několik migrantek začalo skupinu navštěvovat skrze kurzy češtiny, pořádané komunitním centrem.

1.3 Charakteristika informátorek

Viktorie

Viktorie (43 let) se narodila v Rusku ve městě blízko čečenských hranic v rodině učitelů. Vyrůstala jako jedináček podle jejích slov ve velmi harmonickém rodinném prostředí, rodina byla dobře finančně zabezpečena. Viktorie vystudovala vysokou školu ekonomickou, po její dokončení se zaměstnala jako finanční konzultant. Rozhodnutí emigrovat ovlivnila podle jejích slov tragická událost smrti otce. Cestu do Čech si zabezpečila přes zprostředkovatelskou agenturu. V Praze Viktorie nejdřív pracovala při rozdávání letáků a jako uklízečka. Po roce se jí naskytla příležitost pracovat v oblasti finančnictví ve společnosti, která se stará o rusky mluvící klientelu. V tomto období se také seznámila se svým budoucím manželem, který je také z Ruska. Viktorie je v Praze již sedmým rokem, má trvalý pobyt, s manželem si v Praze koupili nový byt. Podle jejích slov se tady cítí jako doma, návrat do Ruska neplánuje. O Multikulturní ženské skupině se dozvěděla přes kurzy češtiny, které zdarma komunitní centrum cizincům nabízí. Již asi rok je její pravidelnou návštěvnicí.

Ludmila

Ludmila (42 let) se narodila na Ukrajině a žila zde spolu se svými rodiči na venkově poblíž Kyjeva. Vystudovala vysokou školu ekonomickou, po jejíž dokončení se vdala a brzo nato očekávala narození dvojčat. Po porodu ale jedno z dětí umřelo, druhé dítě – dcera – se narodilo zdravé. S manželem a dcerou bydleli v Kyjevě v bytě v osobním vlastnictví. Po mateřské dovolené Ludmila pracovala jako ekonomka ve státní energetické společnosti, její manžel pracoval jako inženýr. Na rozhodnutí rodiny emigrovat se podílelo několik faktorů, nejdůležitějším z nich ale byla podle Ludmily špatná ekonomická situace na Ukrajině a z ní vyplývající zvyšování kriminality. Manžel Ludmily se stal obětí loupežného přepadení, během kterého skoro přišel o život. Strach

z podobných situací a o bezpečí rodiny vedl rodinu k tomu, že začala přemýšlet o emigraci. Přes známé si zařídili víza do Izraele, kde jim bylo řečeno že po třech měsících dostanou vízum do jiné země. Původně měli emigrovat oba manželé, dceru plánovali nechat u babičky než připraví důstojné podmínky v nové zemi. Nakonec se ale rozhodli, že emigruje jenom Ludmila. V Izraeli pracovala rok jako pomocnice v domácnosti, ale vzhledem ke zhoršující se bezpečnostní situaci se vrátila zpátky na Ukrajinu. Vydělané peníze rodina použila na zařízení víz do Kanady i do Španělska; oba pokusy ale skončily neúspěchem. Nakonec se manželovi Ludmily podařilo získat vízum do Čech, kam odjel nejdřív sám. Pracoval jako dělník a připravoval podmínky na emigraci Ludmily i její dcery. Ludmila si mezitím v Kyjevě udělala rekvalifikační kurz jako kosmetička. Po udělení víz přichází spolu s dcerou do Prahy. Skrze svou zkušenost z Izraele získává práci jako kuchařka v židovských rodinách. Po třech letech odchází na nabídku jedné z rodin pracovat jako prodavačka do dámského butiku, kde pracuje dodnes. Dcera Ludmily navštěvuje druhý ročník zdravotnické střední školy, manžel pracuje jako dělník. V příštím roce bude spolu s manželem žádat o povolení trvalého pobytu. Do budoucna si Ludmila plánuje založit vlastní kosmetický salon. Vrátit na Ukrajinu se neplánuje. O multikulturní ženské skupině se dozvěděla z ukrajinských novin a navštěvuje ji spolu s dcerou pravidelně od jejího začátku již tři roky.

Olga

Olga (17 let) pochází z Ukrajiny, do Čech přišla před čtyřmi lety spolu se svými rodiči; je dcerou Ludmily. Na Ukrajině navštěvovala základní školu se zaměřením na anglický jazyk a pravidelně se věnovala sportovní gymnastice. Rozhodnutí emigrovat prezentuje jako touhu rodičů zabezpečit si lepší život, kterou ještě umocnil matčin roční pobyt v Izraeli. Po příchodu do Prahy začala Olga navštěvovat základní školu, po dokončení které nastoupila na střední zdravotnickou školu, kde studuje druhým rokem. Spolu s Ludmilou navštěvuje pravidelně multikulturní ženskou skupinu od jejího začátku.

Táňa

Táňa (40 let) pochází z Ukrajiny z velké rodiny, má deset sourozenců. Po skončení střední školy se Táňa vdala za právníka, brzy na to se jí narodila dcera. Po

mateřské nastoupila do zaměstnání jako číšnice. Vzhledem k špatné ekonomické situaci na Ukrajině a z důvodu živit rodinu se manžel Táni před šesti lety rozhodl odejít do Německa, kde pracoval jako dělník. Jelikož ale neměl platná pracovní víza, po dvou letech byl deportován zpátky na Ukrajinu. Následně na to odešel pracovat do Prahy, kde pracuje již s pracovním povolením. Před třemi lety se Táňa rozhodla emigrovat do Prahy za manželem, protože chtěla, aby rodina byla spolu. Dcera zůstala u babičky na Ukrajině, kde navštěvovala střední školu. Ze začátku Táňa pracovala přes klienta v cateringové společnosti, kde se starala o přípravu občerstvení. V této společnosti vydržela pracovat jenom tři měsíce, vzhledem ke špatným pracovním podmínkám a nízkému platu. V ukrajinských novinách pak přes inzerát hledala práci jako uklízečka, kterou po několika týdnech našla a kde pracuje doteď. V září roku 2008 se po dokončení školy přestěhovala do Prahy i její dcera, která tady studuje na ukrajinské soukromé vysoké škole. Rozhodnutí emigrovat ale Táňa lituje, ráda by se vrátila zpátky na Ukrajinu. Nejvíc ji podle jejích slov chybí společenské kontakty a kamarádi. O multikulturní ženské skupině se dozvěděla z inzerátu v ukrajinských novinách a navštěvuje ji pravidelně již skoro rok, poslední měsíce také se svojí dcerou.

1.4 Metody sběru dat

Ve své práci jsem kombinovala několik metod zkoumání, doplněných studiem relevantní literatury.

1.4.1. Zúčastněné pozorování

Nejdůležitější užitou metodou bylo zúčastněné pozorování.

Zúčastněné pozorování je styl výzkumu, ve kterém výzkumník participuje na každodenním životě lidí, které studuje (Disman 2002). Pro sociální antropologii je charakteristickou metodou sběru dat uplatňovanou v rámci terénního výzkumu[10]. Umožňuje výzkumníkovi vidět, slyšet, tj. zaznamenávat chování tak (a hned) jak se objevuje, pozorované nezaujatým pozorovatelem (outsiderem) v rámci nějakého kontextu. Jeho cílem je pak především porozumění lidem v sociálních situacích (Disman 2002).

Zúčastněné pozorování v podstatě může v širším smyslu zahrnovat celý soubor metod včetně neformálních rozhovorů, přímého pozorování, účasti na životě ve zkoumané skupině a jejích aktivitách, společných diskuzí, analýz osobních dokumentů souvisejících se životem skupiny, osobních analýz i životních příběhů (Hammersley, Atkinson 2007).

V takovém širším pojetí jsem zúčastněné pozorování prováděla i já. Metoda spočívala v pravidelném navštěvování a přímém pozorování Multikulturní ženské skupiny po dobu osmi měsíců. Během té doby jsem aktivně participovala na skupinovém životě. Zapojovala jsem se jak do skupinového rozhovoru v rámci formální části skupiny, tak do aktivit před začátkem nebo po skončení skupiny. Současně s tím jsem navazovala neformální rozhovory jak s imigrantkami, tak s vedoucími skupin. Během terénního výzkumu byla v souladu s běžnou antropologickou praxí moje identita skupinovým vedoucím i imigrantkám známá.[11]

[10] Terénním výzkumem rozumím přímou účast v předem neznámém společenském prostředí a vytvoření písemného svědectví o tomto světě na základě takové účasti (Emerson 1995).

[11] K etice v antropologickém výzkumu viz. Guillemin, Gillam (2004), Ethics, reflexivity and ethicaly important moments in Research, Qualitative inquiry, 10 (2): 261-280. Otázce etiky v kvalitativním výzkumu je věnováno také celé číslo Biografu, 35, 2004.

Konkrétní provedení přímého pozorování se skládalo ze tří fází, jak je navrhují Denzin a Lincoln (2005). První fáze spočívala v tzv. popisném pozorování, které spočívalo v detailní deskripci prostředí a průběhu skupiny. V této fázi jsem se snažila zachytit vše pozorované, bez ohledu na cíl výzkumu. Druhá fáze spočívala v zaměřeném pozorování, kde jsem se soustředila na obecně definované kategorie, týkající se aktivit skupiny (například uzavřenost skupiny, gender, pasivita,..). V poslední fázi tzv. selektivního pozorování jsem se zaměřila na specifické formy jednání skupiny. Součástí takto provedeného zúčastněného pozorování bylo psaní terénních poznámek po skončení skupiny[12].

1.4.2. Biografické interview

Další užitou metodou byly biografické rozhovory se čtyřmi informátorkami, imigrantkami.

Biografickým přístupem rozumím takový přístup ke kvalitativnímu zkoumání sociálních jevů, který bere v potaz jeho tři specifika: důraz na celistvý život individuí nebo na jeho podstatné části, časové dimenze zkoumaných jevů a propojenost individuální zkušenosti a sociálních struktur (Miller 2000). Cílem takového přístupu je porozumění zkušenosti z pohledu samotného aktéra (orientace na život jedince) a snaha o zachycení této zkušenosti jako nějakého procesu (dimenze času). Koncept biografie jako sociálního konstruktu může být vhodnou metodou výzkumu migrace, protože dokáže zachytit její procesuální charakter. Podle Marcuse (1995) biografie umožňuje sledováním narativní zkušenosti jedince odhalovat různé sociální kontexty, které můžou být v strukturálním studiu procesů jako takových skryty. Breckner (2000) zdůrazňuje, že studiem biografií migrantů lze pochopit způsoby jakými zkušenost migrace nabývá významu, a jak se tento význam mění během času a v různých sociálních a historických kontextech. Další výhodu biografického přístupu ve studiu migračního procesu spatřuje v tom, že jsou jednotlivé fáze migrace zkoumány ve vzájemném vztahu, což umožňuje lépe pochopit každou z nich.

Při výzkumu byla moje pozornost zaměřena na zkušenost migrace a adaptace. Příběhy, které mi informátorky vyprávěly se týkají zejména tohoto určitého období

[12] K psaní terénních poznámek viz Sanjek (1993), Fieldnotes : The making of Anthropology, Ithaca : Cornell University Press

v jejich životě. Není mým cílem tyto příběhy rekonstruovat a zasadit je do celkového životního příběhu informátorek. Snažím se je interpretovat z hlediska významů, které jim připisují samotné informátorky a sledovat tak formování zkušenosti migrace se zaměřením na aspekt gendru. Jelikož je Multikulturní skupina založena na principu, který předpokládá ovlivnění životních zkušeností žen procesem migrace, umožňuje mi metoda biografického rozhovoru s imigrantkami lépe uchopit jejich sebeprezentaci a doplňuje tak pozorovaný materiál.

Výchozím předpokladem biografického přístupu je, že existují subjektivní významové struktury o určitých událostech, které se vyjeví při volném vyprávění a ne při cíleném dotazování (Fischer-Rosenthal 2001). Proto jsem informátorky na začátku rozhovoru vyzvala k volnému vyprávění, od okamžiku rozhodnutí odejít ze země původu. To mělo poskytnout prostor k zdůraznění toho, co je pro ně důležité, aby mohly vyprávění strukturovat svým způsobem a svými pojmy. Snažila jsem se omezovat své zásahy na minimální projevy nutné k tomu, aby udržely tok vyprávění. Tuto fázi jsem následně doplnila dotazovací částí, kde jsem se snažila rozvinout problémy navozené vyprávěním, nebo zavést řeč na další témata, které mě vzhledem k mému výzkumnému problému zajímaly.

Ve vyprávěních jsem se soustředila na čtyři fáze migrace podle modelu Demuth (in Agozino 2000). První fáze se zabývá rozhodnutím migrovat a motivacemi odchodu, které se snaží vysvětlit. Druhá fáze se soustřeďuje na samotnou cestu, její průběh a destinaci. Třetí fáze se zaměřuje na samotný vstup migrantek do země, první kontakt s novou společností. Tato fáze ovlivňuje jejich následné postavení ve společnosti a je nejdůležitější při využívání existujících sociálních sítí a vytváření nových. Čtvrtá fáze pak reflektuje stávající sociální a ekonomický status migrantek, potažmo jejich plány do budoucna.

Výsledné vyprávění nepovažuji za popis životů informátorek, který by si kladl nárok na objektivnost. Smyslem biografického přístupu není na základě narativ zjišťovat to, co se stalo v minulosti, ale sledovat, jak jsou události zvýznamňovány v aktuálním, jedinečném řečovém projevu. K vyprávěním proto přistupuji jako k interpretacím, které

jsou ovlivněny současnou pozicí informátorek a interakcí mezi nimi a mnou jakožto výzkumníkem[13].

1.4.2.1. Způsob výběru informátorek a okolnosti vedení rozhovorů

Potenciální informátorky jsem začala oslovovat v průběhu posledních tří měsíců svého výzkumu. Důvodem pozdějšího využití této metody byla především možnost vybudování si mezi ženami důvěryhodnost a minimalizovat tak možnost odmítnutí. Tato strategie se bohužel ukázala jako neefektivní. Výběr informátorek byl totiž podmíněn také znalostí českého jazyka a pravidelností navštěvování Multikulturní ženské skupiny. Po oslovení šesti žen a absolvování čtyř rozhovorů jsem se nakonec dostala do situace, kdy skupinu navštěvovaly buď jenom ženy, které mi již rozhovor poskytly, nebo ženy, které nemluvily česky. Kruh se uzavřel.

Ženy, které jsem oslovila se záměrem provedení biografického rozhovoru byly zpočátku vesměs vstřícné a ochotné se se mnou sejít. Specifikem jejich situace byly ale jejich časové možnosti. Jelikož se jednalo většinou o migrantky, které pracují nadstandardní přesčasy, popřípadě víkendy, hledání vhodného termínu se různě překládalo, až nakonec ve dvou případech vedlo k nemožnosti rozhovory uskutečnit. Nevylučuji zároveň, že k nerealizaci došlo také z jiných důvodů (zhoršení sociální situace, nelegálnost pobytu..).

Zbylé čtyři rozhovory pak probíhaly bez větších komplikací. Při domlouvání rozhovorů hrály specifický úkol čas a místo jejich realizace. Všechny čtyři rozhovory se konaly přes týden, pozdě večer. Místem rozhovorů byl, ve snaze zajištění co největšího soukromí, můj byt. Domácí atmosféru informátorky oceňovaly, což se projevilo i v míře jejich otevřenosti a vstřícnosti. V těchto případech bylo výhodou, že jsme se vzájemně znaly delší dobu, protože si ode mě nedržely takový odstup. Naopak, zajímaly se i o můj soukromý život a často rozhovory, po vypnutí diktafonu, končily v přátelské posezení.

Všechny informátorky jsem předem obeznámila s tím, jak by měl rozhovor probíhat. V souladu s platnou legislativou jsem každou z nich poprosila o písemný

[13] K interpretaci biografického přístupu více viz. Denzin (1989), Interpretive Biography, Newbury Park, California, Sage Publications

souhlas[14]. Ten jsme spolu přečetly a nejasnosti si vysvětlily. Délka rozhovorů se pohybovala kolem dvou hodin. Jazykem rozhovorů byla čeština, rozhovory byly se souhlasem informátorek nahrávány na diktafon.

1.4.3. Polostrukturované interview

Poslední užitou metodou byly tři polostrukturované rozhovory s vedoucími skupin.

Polostrukturovaný rozhovor je forma rozhovoru, jehož cílem je získání odpovědí na předem připravený soubor otázek. Zároveň ale umožňuje nepřehlédnout situovanost rozhovoru a přizpůsobovat se osobě informátora.

Tyto rozhovory měly sloužit k vykreslení Multikulturních ženských skupin z pohledu těch, které se na jejich výsledné podobě do velké míry podílejí. Otázky byly rozděleny do dvou větších okruhů. První okruh se týkal vzniku, cíle a funkce Multikulturních ženských skupin. Druhý okruh otázek měl zjistit reflexi průběhu skupiny a typů žen, které skupinu navštěvují.

1.4.3.1. Způsob výběru informátorek a okolnosti vedení rozhovorů

Výběr informátorek byl v tomto případě jasný od začátku výzkumu. Jednalo se o obě ženy, které skupinu vedly. Po odchodu jedné z nich na mateřskou dovolenou, jsem o rozhovor požádala i „zastupující“ vedoucí skupiny. Všechny tři informátorky byly vstřícné a ochotné rozhovor poskytnout. Jedna z nich si vyžádala podmínku možnosti neodpovědět na otázky týkající se soukromí.

Dva rozhovory se odehrály v kavárně, jeden na pracovišti jedné z informátorek. Délka rozhovorů se pohybovala kolem hodiny, komunikačním jazykem byla čeština. I tady jsem informátorky požádala o písemný souhlas. Rozhovory byly opět se souhlasem informátorek nahrávány na diktafon.

[14] Vzor informovaného souhlasu dostupný na adrese http://medard.soc.cas.cz/czlegis.html

1.5 Vstup do terénu, hledání identity etnografa a reflexivita

Metodologická hlediska doprovázející každý terénní výzkum v sobě kromě jiného zahrnují zajištění přístupu do zkoumané společnosti a hledání výzkumníkovy identity v ní. Silverman (2000) uvádí, že při malých skupinách rozhodují o přístupu jejich členové, i když pro výzkum má spíš než oficiální souhlas význam dojem, kterým výzkumník ve skupině zapůsobí. V mém případě byl oficiální souhlas daný vedoucími skupin, avšak vymezení mého vlastního postavení ve skupině a hlubší proniknutí do ní již bylo zcela na mě a procházelo několika vývojovými stádii.

Můj první kontakt s Multikulturní ženskou skupinou se odehrál v dubnu 2008, kdy jsem se účastnila setkání pondělní skupiny. Tato návštěva byla předem domluvena skrze vedoucí mé diplomové práce. Vedoucí pondělní skupiny tedy věděla o záměru mé návštěvy a sama mě představila jako studentku, která píše diplomovou práci týkající se migrantek. Při této první návštěvě jsem byla požádána o kontaktní telefon.

Záhy na to jsem se účastnila také středečního setkání Multikulturní ženské skupiny. V tomto případě jsem si vstup do terénu musela zabezpečit sama. Oficiální vstup na středeční skupinu jsem během výzkumu absolvovala třikrát. Poprvé jsem před začátkem skupiny, v rámci její neformální části, vyhledala vedoucí skupiny, abych jí vysvětlila důvod mé návštěvy a požádala o svolení setkání navštěvovat se záměrem výzkumu. Odvolala jsem se již na pozitivní zkušenost z pondělní skupiny. Žena, která skupinu vedla, byla vstřícná, zajímala se, jak bych si konkrétně své působení na skupině představovala a poprosila mě, abych rozhovory začala provádět až po určitém čase, než si na mě klientky zvyknou. V rámci představování se na začátku oficiální části skupiny jsem se stavěla do role studentky se zájmem o studium migrace a se záměrem psaní diplomové práce o ženách, migrantkách. Tato informace nevyvolala žádnou reakci ze strany přítomných migrantek. Na další skupině, konající se o týden později, ale vedly skupinu jiné dvě ženy. Jak jsem se dozvěděla, vedení skupin právě procházelo změnou, kdy jedna z dvojice vedoucích odcházela a nahrazovala ji jiná. Opět jsem, tentokrát dvěma vedoucím vysvětlila důvod a záměr mých návštěv Multikulturní ženské skupiny. Setkala jsem se s pozitivní reakcí, navíc jsem ale z jejich strany cítila očekávání, že se jako výzkumník budu i chovat. Byla jsem víckrát nabádána k větší aktivitě, k projevům,

kde se ode mě předpokládalo, že budu do průběhu skupiny víc zasahovat. Třetí vstup do skupiny ze strany vedoucích skupin jsem absolvovala po odchodu jedné z vedoucích na mateřskou dovolenou. Tu dočasně zastupuje původně jedna z vedoucích pondělní ženské skupiny. U ní jsem se, paradoxně, setkala s opačným přístupem k mému záměru provádět výzkum. Nebyla sice otevřeně proti, požádala mě ale, ve snaze ochránit klientky, abych o svém záměru na skupině veřejně nemluvila. Požadovala, abych prováděla tzv. skrytý výzkum, bez vědomí zkoumané skupiny. Jelikož jsem v té době již byla pravidelnou účastnicí a většina imigrantek o mé diplomové práci věděla, ve snaze vytvoření vyhovujícího přístupu z obou stran, jsem nakonec svůj důvod pobytu na skupině prezentovala pouze nově příchozím.

Pozorování v malé skupině má v sobě určité specifikum. Výzkumník je v něm participant-as-observer, je součástí skupiny, kde je jeho vklad důležitý a kde ovlivňuje chování ostatních (Runcie 1980). Jde tedy o pozorování a interakci zároveň. Nalezení identity výzkumníka a neustálá reflexivita jeho pobytu v skupině je jedna ze základních metodologických podmínek výzkumu.

Vytváření mé identity bylo během výzkumu ovlivňováno ze dvou stran. Jednak to byla role, do které mě ze začátku situovaly vedoucí skupiny. Pro ně jsem byla výzkumníkem, který se jako výzkumník má i chovat, držet si od klientek profesionální odstup a do jisté míry skupinu vést. Tento přístup pravděpodobně vycházel jednak ze snahy pomoci mi ve výzkumu. Zároveň vycházel z představy, že výzkumník, ztotožněný s rolí sociálního pracovníka, by se měl na skupinovém životě projevovat víc angažovaně. Tato pozice se opírala o metodologii práce s klientem, která je základem sociální, potažmo psychosociální pomoci, kterou projekt Multikulturních skupin deklaruje jako cíl. Můžu říct, že v tomto směru jsem posloužila jako nástroj na možné zlepšení metodiky práce s imigrantkami, kdy moje pozice výzkumníka vedla k nápadu místo obvyklého tématu použít ve formální části skupinového rozhovoru metodu tzv. focus group. Předmětem focus group měla být reflexe průběhu skupiny samotnými klientkami. Výsledky pak měly sloužit pro nasměrování její další existence a byly použity na supervizím setkání vedoucích skupin. Tímto nechci říct, že by mě někdo k těmto aktivitám nutil, právě naopak, do jisté míry mi umožnily získat nový rozměr a pohled na fungování skupin. Chci jenom poukázat na to, jak může být role výzkumníka v malé

skupině různě konstruována. Pro mě byl tento přístup spíš impulzem pro vymezení svého postavení ve skupině a k většímu reflektování mé přítomnosti v ní.

Vstup do terénu ze strany imigrantek také procházel určitým vývojem a souvisel s vymezováním mého postavení. Do role výzkumníka jsem se nechtěla situovat. Pro mě tato role končila tím, že s ohledem na etiku výzkumu, jsem se na začátku skupinového rozhovoru představovala jako studentka píšící diplomovou práci o migrantkách. Kromě tohoto základného vymezení jsem se snažila na skupině nevyčnívat, spíš pozorovat dění než do něj aktivně zasahovat. Chovat se jako jedna z nich. Jenomže tou jsem nebyla. Ukazovalo se to během skupinového rozhovoru, kdy jsem často nevěděla, jestli se svými postřehy můžu do diskuze zapojit. Pro ženy jsem totiž byla především výzkumník, někdo, kdo do jejich „reality" nepřesahuje. Nebyla jsem ani klientka ani vedoucí skupiny. Byla jsem nezařaditelná. Já sama jsem se pak bála neadekvátního zásahu, který jsem svými otázkami jakožto někdo „jiný" mohla způsobit. I když jsem se s některými z nich snažila navázat rozhovor, většinou bez výsledku. V tomto případě jsem následně zažila ukázkový obrat ve smyslu geertzovského obratu, když jsem na jednom setkání opisovala své zkušenosti s učením se českého jazyka. Najednou jsem pro ně byla také cizinec, který může mít podobné problémy jako ony, jelikož jazyk byl jedním z témat, které se na skupině objevovaly, představujíc jakousi bariéru mezi migranty a většinovou společností. Tento obrat v akceptaci se uskutečnil spolu s mým přechodem ze slovenského jazyka, kterým jsem na skupině zezačátku mluvila, na češtinu. Přechodem na češtinu, umocněným vyprávěním o těžkostech s jeho učením, jsem se pro migrantky stala čitelnější. Moje identita se nakonec pro ženy dostala paradoxně do roviny, kdy jsem vystupovala jako návštěvník skupiny, který může jakožto cizinec rozumět jejich situaci a zároveň jako „představitel většinové společnosti[15]", který může pomoci[16]. Byla jsem zároveň insiderem i outsiderem (viz Burgois 1995) a tento balans se promítal do celého mého výzkumu a odrážel se v přístupu mých informátorek ke mně.

Jako výzkumník jsem se nakonec dostala do pozice, kdy jsem byla přijímaná ostatními imigrantkami jako pravidelný návštěvník skupiny. To mi umožnilo získat si

[15] V mém případě je tento termín obrazný. Jako Slovenka jsem v České republice cizinec, samy migrantky mě ale nahlížely jako někoho, kdo má k většinové společnosti jaksi blíže než ony.
[16] Především se na mě obracely s dotazem ohledně hledání práce

větší důvěru a vést přátelské neformální rozhovory. Zároveň jsem neustále reflektovala svou pozici výzkumníka, který pochází z určité kultury a je nositelem jejích tradic.

Porozumění druhému se rodí v neustálé konstrukci nových kvalit vzájemného vztahu mezi informátorem a antropologem. Realita není statická ani objektivně daná, ale neustále se konstituující. Zároveň probíhá dialektický proces mezi reflexí a bezprostředností, mezi rozeznáváním nových zkušeností a jejich normalizací (Rabinow 1977). Sociální vědec musí kriticky zkoumat vlastní interpretace empirického materiálu, včetně jeho konstrukce. To, co ovlivňuje jeho zkoumání, zahrnout do objektu svého zájmu. Reflexivita v sobě zahrnuje i vědomí toho, že všechny sociální procesy, i výzkum samotný, mají procedurální charakter, kde se mění jeho jednotlivé prvky (metody, způsoby interpretace, ..). Znamená to schopnost výzkumníka reagovat na nečekané situace, které si v průběhu získávání porozumění uvědomuje. Antropolog sám je nějak sociálně podmíněný. Podle Konopáska (1995) by sociální vědec neměl své výzkumní praktiky vnímat jako vědecké, spíš jako sociální, co v sobě zahrnuje i to, že nechápe společnost jako objektivně danou. Sociální vědec by se neměl stavět do pozice, že do zkoumaného problému vůbec nepatří. Skutečnost je ním ovlivňována. Materiál, který antropolog nachází je již sám o sobě interpretací, která se znovu a znovu konstituuje. Je to neustálá změna a pohyb, který je potřeba postihnout.

1.6 Způsob analýzy a interpretace dát

Data z terénních poznámek byla nejdřív roztříděna a rozřazena do kódovaných kategorií[17]. Poté jsem přešla k určení témat, trendů a pokoušela se nastínit „hlubší strukturu“, abych mohla data integrovat do všeobjasňujícího rámce. V tomto smyslu hovoříme o „transformaci dat“, kdy data shromažďujeme, zhušťujeme, třídíme a propojujeme navzájem v průběhu času (Miles, Huberman 1998).

Data získaná biografickými rozhovory jsem analyzovala podle postupu, který navrhuje Rosenthal (2001). Jedná se o analýzu, která zkoumá odlišnosti vyprávění a života z hlediska aktuální řečové sebeprezentace. Při rekonstrukci příběhu je důležité

[17] Kategorií rozumím vyjádření označující danou třídu fenoménů, do kterého by mělo být pozorované chování kódováno.

analytické rozlišení mezi vyprávěným a prožitým životem. Obě roviny musí v průběhu analýzy neustále korespondovat. Postup v sobě zahrnoval šest po sobě následujících kroků vyhodnocování : rozbor biografických údajů, textová analýza tématických polí, rekonstrukce případů, podrobná analýza jednotlivých textových částí a kontrastní porovnání vyprávěného a prožitého životního příběhu.

Data získaná polostrukturovanými rozhovory jsem kódovala do obecných kategorií, které jsem následně porovnávala.

Tady bych se chtěla zmínit o propojenosti metody a výsledného textu v antropologii. Jejich vztah je dialektický, jedno ovlivňuje druhé. Tvoření antropologického textu je neustálý proces rekonstrukce a interpretace dostupných dat. Teprve když opravdu začínáme psát, napadají nás nové myšlenky, nová spojení, vybavují se nám souvislosti (Lofland&Lofland 1994). Antropologický text je pro mě pokus o zachycení žité reality někoho druhého a je to i snaha o předání toho poznání nějakému obecenstvu. Snaha pochopit druhého, který vždy druhým zůstane. Na zkoumané realitě se odráží jak osoba vědce, antropologa, i jeho kulturní tradice a vzory a jejich definování. Odráží se v ní také osoba informátora a jeho pohled na svou realitu, kterou možná před tím nikdy nereflektoval a kterou musí navíc přizpůsobit osobě vědce.

V souladu s kritikou tzv. metodologického nacionalizmu[18] proto mým cílem není popsání objektivní skutečnosti, ale interpretace jedné z možností vidění sociální reality.

1.7 Etické otázky výzkumu

Jak již bylo řečeno, přístup na první skupinu jsem měla domluvený vedoucí mé diplomové práce. Po vstupních rozhovorech s vedoucími Multikulturní ženské skupiny jsem se mohla skupin účastnit a provádět zúčastněné pozorování. Před začátkem každé skupiny jsem se v rámci představování připomínala, že jsem studentka antropologie a provádím výzkum, který se zaměřuje na migraci žen do Prahy.

[18] Glick Schiller, Wimmer (2003), Methodologocal nationalism, the Social science, and the Study of Migration: An Essay in Historical Epistemology, Center for migration studies, New York

V terénních poznámkách i ve výsledném textu jsou jména aktérů, jako i název občanského sdružení změněny.

Při provádění rozhovorů jsem v souladu s platnou legislativou (zákon na ochranu osobnosti a informovaný souhlas) vždy vyžádala písemný souhlas informátorek s poskytnutím rozhovoru. Nahrávky uskutečněných rozhovorů budou po dobu výzkumu uloženy v archivu autorky a můžou být dále použity jenom s písemným souhlasem informátorek.

II. Teoretické ukotvení

2.1 Co je antropologie migrace

Tradiční pole výzkumu antropologie zaměřené na zkoumání místních kultur a společností prošlo v šedesátých letech modifikací, kdy se antropologie zaměřila také na zkoumání migrace z rurálního prostředí do industrializovaných měst třetího světa (Brettell 2000). Studium vnitřní migrace sloužilo jako impuls ke zkoumání mezinárodních forem migrace. Propojením lokálního a globálního kontextu při studiu migrace vzniká interpretační strategie, která opouští konvenční etnografický výzkum místní kulturní komunity ve prospěch cirkulace významů, vědění, objektů, lidí a identit (Szaló 2007). Objekt zkoumání nebyl v této strategii konceptualizován v podobě místní kultury, ale v podobě životních světů subjektů (Gupta, Ferguson 1997 in Szaló 2007). V oblasti mezinárodní migrace se antropologie spíše než na sledování migračních vln zaměřuje na zkoumání vztahu migranta k místu původu a vytváření nových vazeb v cílové zemi. Zachytává zkušenost samotného migranta a zkoumá důsledky emigrace a imigrace na sociální vztahy mezi muži a ženy, mezi příbuznými, lidmi ze stejné kultury nebo etnického pozadí (Brettel 2000), přičemž se zaměřuje na praktiky a na každodennost sociálních aktérů (Ortner 2004 in Szaló 2007). Jedním ze zájmů antropologie migrace je i zkoumání toho, jak migranti zvládají nové podmínky v přijímací společnosti.

2.2 Teorie sociálních sítí

Sociálními sítěmi nazýváme soustavy reciprocitních sociálních vztahů mezi třemi a více lidmi a interakce z nich vzešlé s šancemi a omezeními, která přinášejí (Buštíková 1999:193). Koncept sociální sítě používám ve smyslu Bourdieho sociálního kapitálu jako vztahy, které si lidé záměrně budují pro možnost výhod, které by mohly později přinést (Bourdieu 1998). Sociální zdroje, které stratifikují společnost, jsou vtěleny ve vazbách sociálních sítí. Sociální sítě nejsou přirozeně dané, musí být vytvořeny skrze strategie

orientované na instrumentální interakce, které by byly použitelné jako zdroj dalších výhodných zdrojů. Zapojení se do networku, který je gendrově definovaný považuji za takovou strategii.

Koncept sociálních sítí se v antropologii objevuje jako jeden ze způsobů jak porozumět chování především v komplexních, méně strukturovaných společnostech (Mitchell 1974). Jako první představil tento pojem Barnes (1954) jako konceptuální zpracování sociálních vztahů v sociálních situacích. Analytické užívání sociálních sítí specifikuje, jak rozvětvení sociálních vazeb v společnosti ovlivňuje chování lidí zapojených do sítě. Tradičně se tento koncept v antropologii užívá pro studium rodin a příbuzenských svazků, analýze komunit nebo společenství v lokalitách.

Při studiu migrace se teorie sítí obecně orientuje na roli vztahů mezi migranty i nemigranty v procesu migrace a integrace. Vznikla jako reakce na ekonomické teorie migrace zaměřující se zejména na tzv. „push“ a „pull“ faktory. Ty tematizovaly migraci na základě bipolárního modelu, který se soustřeďuje na makro-strukturální vztahy mezi přijímajícími a vysílajícími společnostmi (Rouse 1992). Teorie sociálních sítí se naopak soustředily na mikro rovinu migrace a umožnily tak vidět migranty jako aktivní, jednající subjekty. Migrant již není chápán jako racionálně uvažující a neukotvený jedinec, ale jako aktér zakotven v sociálních sítích, které zprostředkovávají vztah mezi jednotlivcem a makro-strukturálními tlaky (Szaló 2007). Studium sociálních sítí pak umožňuje pochopení migrace jako společenského produktu, který není výsledkem individuálních rozhodnutí jedinců, nebo ekonomických či politických parametrů, ale spíš je výsledkem všech těchto faktorů v interakci (Boyd 1989).

Perspektiva teorie sítí vedla k formulaci teorie migračních systémů. Migrační proudy jsou viděny jako výsledek interakce makro a mikro struktur. Makro struktury představují například bilaterální smlouvy, změny místních ekonomik a rozdílnost migračních politik. Mikro struktury jsou neformální sítě, vyvinuty migranty k usnadnění migrace a adaptace v cílové zemi. Představují kulturní kapitál (znalost cizích zemí, schopnost zorganizovat cestu a adaptovat se v novém prostředí) i neformální rodinné, přátelské a komunitní sítě a vztahy vzájemné výpomoci. (Castles, Miller, 1998). Podle teorie migračních systémů, abychom mohli vysvětlit jedincovo rozhodnutí migrovat,

musíme kombinovat důvody strukturálního kontextu se situačním, mikro-level porozuměním.

Teorie sítí přesunuje pozornost z jednotlivce, jako hlavního aktéra rozhodování v migračním procesu na rodinu či domácnost, jako jednotku zkoumání. Upozorňuje, že jedinec je ukotven v participaci v okolních vazbách, které složí jako zdroje informací. Studium těchto vazeb je velmi důležité při snaze o pochopení migrantova rozhodnutí (Brettel 2000). Sociální sítě bývají obvykle vymezeny jako osobní vztahy založeny na rodině, příbuzenství, přátelství a komunitě (Boyd 1989). Spojují migranty a ne-migranty ve vysílajících i přijímajících zemích. Základním argumentem teorie sítí je, že existující migrační toky budou pokračovat, protože výdaje a risk pro potenciálně nové migranty jsou nižší, když udržují sociální vztahy s příbuznými v cílové krajině. Tyto vztahy jsou pak využívány při migraci k minimalizaci rizik a potíží a fungují jako záchranná síť před případným rizikem. Do určité chvíle se jedná o individuální akty migrace, ale s narůstajícím počtem individuálních aktů se síť postupně rozrůstá a migrace se stává snazší (Massey at al 1993). V krajinách vysílajících migranty jsou informace o práci a životním standardu předávané skrze osobní sítě kamarádů nebo sousedů, kteří emigrovali. V přijímajících krajinách imigrantské komunity často pomáhají svým krajanům imigrovat, najít práci a adaptovat se na nové prostředí. Redukují výdaje migrace a nabádají k další migraci ze země původu (Oishi 2002). Sítě jako forma sociálního kapitálu tak celý proces migrace usnadňují.

V procesu integrace v nové společnosti výzkum sociálních sítí a jejich roli zdůrazňuje to, jak sítě redukují krátkodobé výdaje v procesu usazování se. Příbuzenské a přátelské sítě, jako i sítě založené na společném původu, poskytují nově příchozím sociální kapitál, který jim usnadňuje adaptaci v nové zemi. Sítě vytvářejí důležitý zdroj pro migranty, kteří je užívají aby získali zaměstnání, bydlení, nebo jiné zdroje v procesu usazování.

Tento přístup může vysvětlovat také koncentraci migrantů v konkrétních lokacích a vytváření etnických sítí a organizací, které hrají důležitou roli při podpoře nově příchozích imigrantů. Wiliams (2006) ale upozorňuje, že většina etnických sítí není formálně strukturovaných a mají tak mobilní a nestálé členství. Proto hodně migrantů spoléhá na své transnacionální sítě, nebo na sítě mimo komunitu.

Kritika teorie sítí (Oishi 2002) poukazuje na to, že hustota a geografický rozměr osobních a institucionálních sítí mezi zeměmi hostitelskými a zeměmi původu můžou pomoci vysvětlovat to, jak migrace začala a rozšiřovala se, ale teorie sociálních sítí nedokáže vysvětlit proč a jak byly tyto sítě vytvořeny mezi konkrétními krajinami. Boyd (1989) také upozorňuje, že užití teorie sítí v procesu adaptace může vysvětlovat relativní lehkost, se kterou se imigranti na nové prostředí adaptují, avšak modely sítí jsou příliš statické. Zdůrazňují jenom jejich existenci, ale nevěnují pozornost jejich transformaci v čase, především podmínky, za kterých sílí nebo slábnou.

Právě pro studium dynamiky role sociálních sítí je vhodný difúzní model šíření informací Granovettra (1973), který ve své práci aplikuji. Granovetter rozlišil vazby mezi lidmi na silné (kontakty s rodinou, blízkými přáteli) a slabé (známosti). Informace prochází řetězci vazeb a možnost získat ji závisí na pozici v sociální síti. Okruhy lidí spojených silnou vazbou se vzájemně překrývají, a proto mezi nimi obíhají víceméně stále stejné informace. Nové poznatky proto zprostředkovávají vazby slabé které mohou zprostředkovat kontakt mezi větším počtem lidí. Využitím konceptu slabých vazeb máme potenciál zaměřit se od individuálních vazeb mezi migranty na roly kontaktů s neetnickými organizacemi a institucemi v integračním procesu.

2.3 Gender v migraci

Gender považuji za organizační princip, který ovlivňuje migraci a s ní spojeny procesy, jako je integrace do společnosti. Gender chápu jako sociální konstrukci, proces, ve kterém daná společnost přisuzuje kategoriím pohlaví různá očekávání, možné identity a chování, které pak mají zásadní důsledky pro postavení jednotlivce v rodině, na pracovním trhu a ve společnosti jako celku (Szepaniková 2004).

Perspektiva gendru se do migračních teorií dostala poměrně nedávno. Mezinárodní migrace byla do sedmdesátých let zkoumaná na základě předpokladu, že migrantem je muž, odcházející za prací. Ženám byla přisouzena role jejich následovnic. Ani teorie, které se soustřeďovaly na rozhodovací proces domácností, aktivní roly ženy nezohledňovaly. Předpokládalo se, že rozhodnutí migrovat přichází od muže (Brettell 2000). Ženy však hrají v migračním procesu podstatnou roli, jsou také iniciátorky

odchodu ze země, často i bez účasti mužů a jejich důvody migrovat se od mužských často liší.

V důsledku tzv. druhé vlny feminizmu[19] se začala zpochybňovat objektivita a univerzální platnost dosavadních studií, které specifické zkušenosti žen či jiných znevýhodněných skupin často ignorovaly. Od sedmdesátých let studie, týkající se migrace, začaly zohledňovat také perspektivu gendru. Zpočátku se soustřeďovaly především na uznání a zviditelnění žen jako aktivních aktérek v migračních procesech[20]. Od osmdesátých let se studie zaměřily na analýzu dynamické a sociálně konstruované povahy gendrových vztahů (Szcepaniková 2006).

Gender považuji za jeden z organizačních principů migrace, který hraje důležitou roli v celém migračním procesu, od rozhodnutí migrovat, po proces usazování se v nové společnosti (Oishi 2002). V patriarchálních společnostech má například žena jenom nepatrnou roli při rozhodování o migraci. Kde společenské normy přisuzují ženě roli v domácí sféře, může tlak rodinných struktur zabraňovat migraci. Pessar (1995) například ukázala, že i kdyby migrace svobodných dominikánských žen mohla zlepšit socioekonomické podmínky rodiny, strach z možné sexuální svobody dcer a poškození reputace rodiny jim v reálné migraci brání. V jiných podmínkách naopak může být ženská migrace upřednostňována před mužskou. Příspěvek feministické literatury k migraci rodiny upozornil i na to, že domácnosti nejsou harmonické celky, kde rozhodování probíhá společným konsenzem, ale jsou sférou kde se projevují a mění mocenské role (Boyd 1989, Hondagneu-Sottelo 1994).

Studie, zabývající se gendrem v migraci, se ve velké míře soustřeďují především na otázku změny gendrových rolí v procesu migrace. Grieco a Boyd (2003) uvádějí, že migrace může, v důsledku uplatnění na trhu práce, pro ženy znamenat vzestup sociální mobility a ekonomické nezávislosti. Nová ekonomická a společenská odpovědnost může distribuci moci v rodině měnit a vést k větší autoritě a rozhodování žen. Darvishpour (2002) ve své studii iránských rodin ve Švédsku ukazuje, že zaměstnání a vzdělanostní

[19] V šedesátých až sedmdesátých letech se na americkou a západoevropskou akademickou půdu dostalo více vědkyň, které upozorňovaly na to, že ačkoli si mnohé studie nárokovaly objektivitu a univerzální platnost, často zcela ignorovaly zkušenosti žen, nebo jiných znevýhodněných skupin, které byly vyloučeny z tvorby vedení (in Szcepaniková, 2004)

[20] Například Phizacklea 1983; Morokvasic 1984

úroveň iránských žen po migraci do Švédska snížila jejich závislost na manželech. Změna gendrových rolí v rodině dokonce vedla k vyšší rozvodovosti.

Ženy participací na pracovním trhu mohou zažívat vzestup osobní autonomie, nezávislosti. Tyto zisky pak nechtějí ztratit (Mahler, Pessar 2006). Richter (2004) například ve své studii o španělských migrantech ve Švýcarsku ukazuje, že pracující španělské ženy získávají ekonomickou nezávislost a tím i zkušenost vlastní emancipace. Přichází k závěru, že ženy na základě statusu, který emigrací získaly, mají menší ochotu vrátit se do země původu než muži. Itzigsohn (2005) pak předpokládá, že ženy jsou nakloněnější k trvalému usazení se v cílové zemi, protože návratem do země původu by nabitý status ztratily.

Mnohé autorky (např. Morokvasic 1984, Grieco, Boyd 2003) ale upozorňují, že migrace může vést také ke konfliktům a psychologickým traumatům v rodině. Ženy, kterých sociální status závisel od jejich reprodukční roli, můžou mít v nové společnosti dojem, že tuto roli již adekvátně nenaplňují. Migrace pak může posilovat gendrové nerovnosti skrze napětí mezi reprodukční prací a produkčním pracovním trhem (Zlotnik 1993).

Ve své práci předpokládám, že proces integrace do nové společnosti se pro muže a ženy řídí jinými mechanizmy. Ukazuje se, že ženy zvládají stres spojený s přechodem do jiné země často lépe než muži. Mohou totiž své úsilí zaměřit na péči o domácnost a výchovu dětí - atributy, které jsou obecně považovány za jedny z klíčových pro naplnění tzv. ženské role. Naopak muži, často nejsou schopni naplňovat roli hlavního živitele rodiny (Szcepaniková 2006). Například Franz (2003) ve své studii o bosenských rodinách ve Vídni a v New Yorku ukázala, že bosenské ženy v novém prostředí dokázaly odpovědět na požadavky nového prostředí rychleji než jejich partneři. Soustředěním se na rodinu jako hlavní zdroj motivace, hledaly způsoby jak zlepšit socioekonomické postavení rodiny v novém prostředí a úspěšně je naplňovaly.

Antropologie se v oblasti gendru a migrace soustřeďuje především na zkušenosti migrantek a jejich každodenní život v kontextu sociálních sítí (Koffman 2000). Hagan (1998) ve své studii o mayské komunitě v Texasu popisuje, jak přístup k genderově podmíněným sociálním sítím ovlivňuje pobytový status v procesu usazování se. Ženy, které neměly možnost vytvoření vazeb mimo etnickou komunitu, nedosahovaly kýžený

legální status, na rozdíl od mužů, kteří na základě možnosti vytvoření vazeb v práci tyto výhody dosáhli. Kibria (2000) na vietnamské komunitě ve Spojených státech ukazuje, že ženské sítě hrají důležitou roli při výměně sociálních a ekonomických zdrojů domácností a ve vyjednávání sporů mezi muži a ženami. Ženský network je důležitým zdrojem neformální moci žen. Studie (např. Aranda 2003, Gardner 1993) ukazují, že ženy mají své sítě s jinými ženami, které užívají jako nástroj migrace i procesu adaptace v nové zemi. Právě o takto definované konkrétní ženské sociální síti moje práce pojednává.

Gender se často stává také hlavní kotvou prezentace idealizovaných názorů kulturních identit. Řada genderových teoretiků poukázala na to, že ženy jsou považovány za hlavní „udržovatelky" kultury, na což jsem také zaměřila svou pozornost. Mravní čistota a cudné chování žen symbolizují základní charakteristiky jejich rodu i skupinové identity (Lindisfarne 1998). Etnografické zprávy (Espín 1999, Hondagneu-Sotelo 1994) o genderové socializaci mezi rodinami imigrantů také uvádějí, že kulturní ideály hrají hlavní roli v různých aspektech genderově socializačních praktik.

III. Na skupině

3.1. Průběh

Na začátku, pro představení, bych ráda popsala jedno „typické“ setkání Multikulturní ženské skupiny. Jedná se o ideální konstrukci, která vychází z mých terénních poznámek.[21]

Skupiny se konají pravidelně každý týden ve středu od 18:00 do 19:30. Odehrávají se v místnosti, která slouží jako společenský prostor a kuchyně pro pracovníky komunitního centra. Přes den slouží jako přechodná místnost, kam má přístup každý. V čase skupiny je prostor od kanceláří a vstupních dveří ohrazen paravánem. Paraván tak symbolizuje oddělení veřejného prostoru od prostoru, který je věnován soukromým záležitostem. Části, kde se skupiny konají, dominuje velký stůl. Je centrálním bodem, kolem kterého se skupina odehrává, kde je občerstvení a kde jsou všichni během skupiny usazeni.

Přicházím jako obvykle, asi deset minut před šestou, zvoním na zvonek vstupních dveří, někdo mi otevírá. Musím projít vchodem na druhou stranu, kde je východ do malého dvoru z vnitřní strany budov. V létě tady postávají klienti a pracovníci komunitního centra, povídají si když nechtějí rušit/nebo být rušeni vevnitř. Procházím dvorem a nízkými schody vystupuji do domku, který je sídlem komunitního centra. Je otevřeno.

Vevnitř je ruch, ženy připravují občerstvení, vaří čaj a povídají si. Pro častější návštěvnice skupin platí jakési přirozené pravidlo, že s přípravou občerstvení pomáhá každý, kdo přijde dostatečně dřív. Je to neformální část, která je vyhrazena individuálním rozhovorům, kdy ty, které se mezi sebou znají, si sdělují mezi sebou aktuální novinky. Už při vchodu mě zdraví Leila, že na mě netrpělivě čeká, protože se mě potřebuje něco zeptat. Leila je z Kuby, sedmnáct let bydlí nedaleko Prahy i se svými třemi dětmi. Mluví spíš španělsky než česky, špatně jí rozumím. Říká, že jsem minulou skupinu vzpomínala,

[21] Viz. kapitola I.

že můj přítel pracuje v mezinárodní společnosti a chtěla by se mě zeptat, jestli by nemohl pomoci najít pro její dceru Tinu zaměstnání. Tina studuje na vysoké škole a musí denně dojíždět do Prahy. Leila zdůrazňuje, že je to moc drahé a proto musí Tina pracovat. Slibuji že se zeptám, vyměňujeme si telefonní čísla.

Mezitím se místnost celkem zaplnila, odkládám si kabát na gauč pod oknem. Až teď jsem si všimla, že pod oknem sedí neznámá žena, na skupině jsem ji ještě neviděla. Ostatní už sedí kolem velkého stolu, kde už je všechno připravené a povídají si mezi sebou. Při příchodu nové členky, která na skupinu přišla poprvé a sama, existuje nepsaný „přechodový rituál." Nově příchozí sedí před oficiálním začátkem skupiny většinou pod oknem na židlích, zatímco ostatní ženy sedí za stolem a povídají si mezi sebou. Seskupení kolem stolu tak představuje společenství, kam nově příchozí ještě nepatří. Nová návštěvnice ostatní zpovzdálí sleduje. Po oficiálním začátku skupiny je přizvána k přisednutí si ke stolu. Někdy dochází k jejímu představení samotnými vedoucími skupiny, pokud ženu znají. Jinak je ona sama vyzvána, aby se skupině představila, řekla o sobě nějaké informace, aby ji ostatní mohli zařadit. Pak už je na samotné ženě, jak se do kolektivu zařadí, s kým bude komunikovat a jestli se na skupinu vrátí.

Sedám si za stůl vedle Ludmily, ptám se jak se má. Mohlo by to být prý lepší, říká, protože manžel byl teď dva týdny nemocný a ona začíná být také. Nemůže si ale dovolit být nemocná, protože by se tím výrazně snížil rodinný rozpočet, tak se musí rychle vyléčit. Všichni, i nově příchozí, již sedí kolem stolu, Jitka jako skupinová vedoucí oficiálně zahajuje začátek skupiny přivítáním všech žen. Potom následuje tzv. „kolečko", kterým se rozumí představení se každého jednotlivě. Každá žena by o sobě měla říct základní informace. Většinou je to jméno a země původu. Identifikace s původní zemí je pro většinu migrantek, které navštěvují středeční skupinu důležitá a často ji deklarují. Je to způsob, jak se navzájem můžou zařadit, říct si, kam patří. V poslední době se stává zvykem i to, že každá z přítomných zhodnotí svůj předcházející týden, případně sdělí informaci, kterou považuje za důležitou. Kolečko je svým způsobem takový rituál, který se opakuje každé setkání, i když jsou přítomny ženy, které se mezi sebou znají. Můžou si tak říct společně co mají nového, jsou to jakési odrazové informace. Dnes jsou tady kromě nově příchozí, Leily a Ludmily ještě Olga a Viktorie, i Tara, druhá vedoucí. Každá z nás řekne co má nové, příchozí žena se přestavuje jako

Nataša z Ukrajiny, mluví ale rusky, protože je v Praze ještě krátce. Tara překládá a kromě toho zdůrazní, že je sociální pracovnice a že se na ní můžeme kdykoliv obrátit kdybychom potřebovaly pomoc. Po představení se všech přítomných Jitka zopakuje navržené téma, o kterém by dnešní setkání mělo být.

Skupinový rozhovor by měl být prostorem pro společné sdílení názorů, zkušeností, zážitků. Mluvit individuálně mezi sebou se považuje za nevhodné. Každá přítomná by měla mít možnost zapojit se nebo nezapojit do dění, rozhodnutí je ponecháno na ní samotné. Obecně by mělo platit právo na soukromí, nevyptávat se na citlivé detaily, pokud je sama účastnice skupiny nesdělí. Rozhovory by také měly probíhat v češtině. Skupinový rozhovor neslouží jako prostor pro podávání konkrétních informací, řešících aktuální a individuální pomoc, ale jako prostor pro sdílení společných, obecnějších témat, týkajících se každodenního života.

Dnes, jelikož budou Dušičky, bychom měly mluvit o tom, jaké svátky probíhají v toto roční období u každého doma a jak je slavíme. Téma se nemusí striktně dodržovat, vždy záleží od konkrétního složení skupiny, jak se bude rozhovor vyvíjet. Často se stává, že přítomné vedou rozhovor směrem k problémům, nebo tématům, které je nejvíc zajímají. Dnes tomu není naopak. Nejdřív začne Olga popisovat svátek na Ukrajině. Popisuje, že ráno jdou všichni do kostela, kde se provádějí různé specifické rituály, které se svátkem souvisí. Po mši rodina připravuje různá jídla, se kterými se pak jde na hřbitov, kde se sejde celá rodina a následuje velká hostina. Ludmila Olgu během vyprávění doplňuje a popisuje druhy jídel, které nesmí chybět. Občas nezná české slovo, tak Olga překládá. Obě popisují, že hostina probíhá až do pozdního večera, slaví se. Tara do povídání občas zasáhne a líčí zážitek kdy jednou již bylo všechno připravené na hostinu, ale přihnala se velká bouře a všichni museli utíkat rychle domů. Různě si doplňují podrobnosti o průběhu slavnosti. Viktorie ani Leila se do rozhovoru nezapojují. Až když se Tara ptá, jestli se podobně slaví i v Rusku a na Kubě, začne Leila popisovat, že v listopadu je zvykem, hlavně pro ženy, podle legendy obracet se na (řekne nesrozumitelné jméno) s vyhlídkou na dobrý život. Viktorie jenom zkonstatuje, že ví o zvyku hostiny, ale říká, že její rodina ho nikdy nepraktikovala. Nezdá se, že by ji téma svátků a tradic zvláště zajímalo. Od popisování zvyků a tradic ale nakonec přejdeme na téma práce, protože Ludmila připomene, že teď, když žije rodina v Praze, je během

svátku v práci a nemůže tradiční jídla připravit. Popisuje, že musí pracovat šest dnů v týdnu i přesčasy, aby vydělala dost peněz. A když má den volna, tak musí zařídit vše potřebné. Teď se k rozhovoru připojuje Viktorie, která kritizuje, že cizinci jsou ochotni pracovat vysoký počet hodin za nízkou mzdu. Podle ní by měli udělat všechno pro to, aby si pracovní podmínky zlepšili a nezůstávali v nevyhovujícím zaměstnání. Ludmila poměrně ostře oponuje, že musí živit rodinu a zabezpečit ji i do budoucna, proto byla ochotna tvrdě pracovat, i když má vysokoškolské vzdělání. Vypráví o své první práci, kterou získala díky své zkušenosti z Izraele a znalosti hebrejštiny. V Praze pak několik let připravovala pro židovské rodiny jídlo. Pak jí jedna rodina nabídla místo prodavačky v obchodě s dámskou konfekcí. Popisuje své zkušenosti jako pomalý postup nahoru, udělala si rekvalifikační kurz a když dostane trvalý pobyt, nechá si nostrifikovat i diplom. Opět zareaguje Viktorie, která si myslí, že to měla udělat dávno a možná by byla její situace teď o hodně lepší. Popisuje i své zkušenosti po příchodu do Prahy, kdy také musela nejdřív pracovat jako uklízečka, ale snažila se hledat zaměstnání, které by odpovídalo jejímu vzdělání a po roce se jí to i podařilo. Popisuje své zkušenosti jakoby chtěla Ludmilu inspirovat, že i cizinka může mít v Čechách odpovídající zaměstnání. Dnes se do rozhovoru ostatní nezapojují, ale je to dané složením skupiny. Leila obecně moc nemluví o svých vzpomínkách nebo problémech, se kterými by se potkávala. A Olge jako studentce ještě téma práce moc neříká. Blíží se půl osmé a jakoby na odlehčení situace nastiňuje Tara program, který si pro nás na příští týden připravily. Tara pozvala napříště kolegyně ze spolupracující organizace, které nám ukážou jak pomocí speciálního softwaru můžeme z fotografií udělat krátký film, říká tomu „pohyblivá pohlednice“. Skupinový rozhovor je tak u konce, zbývá ještě uklidit místnost.

Pro individuální rozhovory je vymezena neformální část před začátkem a po skončení společného povídání. V rámci této části si přítomné sdělují informace různého druhu, mezi tím společně připravují nebo uklízejí prostor místnosti. Je možné také obrátit se s konkrétní žádosti o pomoc nebo informaci na skupinové vedoucí. Jazykem neformálních rozhovorů většinou není čeština.

Postupně odnášíme nádobí ze stolu, Olga skládá židle, pak mi přichází na pomoc při mytí nádobí. I po skončení skupiny platí přirozené pravidlo, že s úklidem pomáhají všichni a také je prostor pro individuální rozhovory. Tara mluví s paní Natašou, ptá se jí

jestli se jí skupina líbila. Olga mi při mytí nádobí vypráví o škole, musí napsat esej na téma autorita a chce vědět, co bych o tom napsala já. Viktorie mezitím odešla, Ludmila a Leila čekají na Olgu. Když už je uklizeno, odcházíme všichni společně, ještě čekáme až Tara zamkne.

3.2. Vztah vedoucí – klient

Skupina není hierarchicky uspořádaná, ale základní nerovnost vztahu vedoucí (pomáhající pracovník) – klient se nutně odráží ve dvou rovinách, které vyplývají z nastavení Multikulturních ženských skupin jako formy sociální, psychosociální pomoci[22].

První rovina je očekávání chování migranta jako někoho, kdo potřebuje pomoc. Jak upozorňuje Tollarová (2008:119), ideou činnosti neziskových organizací zabývajících se migranty je poskytnout svým klientům podporu vyrovnávající jejich nevýhodné postavení. Tollarová ukazuje, že pojem uprchlík (imigrant) neobsahuje jen právní vymezení statusu a sociální vymezení osobní a společenské situace, které z právního statusu vyplývají, ale zahrnuje i morální aspekt. Jde o imperativ, že migrantům je třeba pomáhat, neboť se ocitli v nouzi (de Voe 1981 in Tollarová 2008). Migranti se pak podle očekávání začínají prezentovat jako ti, kteří pomoc potřebují, aby maximalizovali dosáhnutí úspěchu. Tuto pozici nazvala Tollarová „naučená závislost". Naučená závislost je následně podle ní reprodukována paradoxně i institucemi zaměřenými na podporu začlenění azylantů (imigrantů) do společnosti. Pomáhající organizace mají vůči imigrantům určitá očekávání, kterými je identifikují. Upozorňuje, že pojem uprchlík (imigrant) je poměrně silný a ustálený stereotyp. Je obrazem zranitelného, vykořeněného, pasivního člověka, který se nedokáže v nové společnosti bez pomoci jiných zorientovat. Pro reprezentanty neziskových organizací jsou to často hlavně lidé, kterým je třeba pomáhat.

Na předpokladu, že migrantky potřebují pomoc se zvládáním nové situace ve společnosti, je založen i přístup skupinových vedoucích Multikulturní ženské skupiny. Již z projektu komunitního centra vyplývá, že imigrantky jsou chápany jako zvlášť zranitelná

[22] „Psychosociální práce se skupinou" dle Programy podpory a péče v komunitním centru pro cizince, žádost na podporu dotace nestátnímu neziskovému subjektu na podporu integrace

skupina. Služby ženských skupin reagují na předpoklad neznalosti sociokulturního prostředí, jazykové bariéry a sociální izolace[23]. I když cílem Multikulturní ženské skupiny není primárně poskytovat praktické informace a řešit konkrétní problémy imigrantů, stereotyp migranta jako někoho, kdo primárně potřebuje pomoc, je patrný i v přístupu k návštěvnicím skupiny:

> Dnes jsme na skupině mluvily o trávení volného času a o tom, co by se každá z nás ještě někdy v budoucnu chtěla naučit. Viktorie se na to zeptala, jestli někdo náhodou neví o individuální a intenzivní výuce anglického jazyka. Jitka na to zareagovala slovy : „jo ja asi vím, ale je to placené." Viktorie jako by se ohradila, že je to samozřejmé, že je zvyklá za podobné služby platit. (fieldnotes ze dne 27.1.2008)

Ukázka demonstruje, že Viktorie byla vedoucí skupiny automaticky považována za někoho, kdo by z pozice migranta měl, nebo měl chtít využívat služby zdarma. Vedoucí skupiny očekávala pozici příjemce pomoci a v přístupu k Viktorii tento stereotyp reprodukovala. Pomáhající přístup je patrný i v tom že je migrantkám neustále také připomínána možnost využití individuální pomoci sociální pracovnice při řešení konkrétních problémů.

Skupinové vedoucí navíc i reprodukují pasivitu imigrantek. I když ustavení projektu předpokládá aktivní zapojení migrantek do tvoření skupinového setkání, ty se staly postupně spíš pasivní příjemkyně programu, který pro ně vymýšlejí a navrhují skupinové vedoucí, než aby vyvíjely samostatnou aktivitu.

Druhou rovinou vztahu nerovného vedoucí – klient je neexistence vztahů mimo oficiální skupinu. Vedoucí skupin si od migrantek udržují určitý profesionální odstup, který se projevuje především neprohlubováním kamarádských vztahů. Mezi skupinovými vedoucími a migrantkami je vytvořena distance, která jasně určuje, že pomáhající pracovníci mají za úkol migrantky především integrovat.

[23] „Neznalost sociokulturního prostředí, jazyková bariéra a následná sociální izolace cizinců pobývajících na území České republiky je příčinou jejich obtížné integrace do společnosti.".Cit. dle Programy podpory a péče v komunitním centru pro cizince, žádost na podporu dotace nestátnímu neziskovému subjektu na podporu integrace

IV. „Mít svou společnost“

Integrace na skupině

Integraci chápu v nejširším slova smyslu jako mnohovrstevný proces, který probíhá jak na straně imigrantů, kteří usilují o začlenění do nové společnosti, tak na straně přijímajícího sociálního prostředí a v interakci obou těchto stran (Klvaňová 2006). Nepoužívám pojem integrace ve smyslu jakéhosi „konečného bodu“, kterého by měl každý migrant dosáhnout. Migrace není jednoduchá, individuální akce, kdy se jedinec rozhodne migrovat ve snaze najít lepší životní podmínky, opustí kořeny země svého původu a rychle se adaptuje v nové zemi. Migrace a následně integrace je dlouhodobí proces, který bude hrát úlohu v životě migranta po zbytek života, bude ovlivňovat i další generace a nevylučuje přitom možný návrat do země původu, nebo reemigraci do jiné země (Castles 1993). Vzhledem k cílům práce se přitom soustřeďuji na mikro rovinu integrace, čili začleňování do společnosti na straně imigranta. Pro tento pohled můžeme vycházet ze Schutzova konceptu Cizince (1962), v mém případě cizinky. Schutz cizince definuje jako osobu, která se snaží o to, aby byla akceptovaná nebo alespoň tolerovaná skupinou, ke které se chce přiblížit. Cizinec jako kulturní hybrid podle něj existuje na rozhraní dvou kultur, přičemž neví, ke které z nich patří. Schulzovi cizinci procházejí při vstupu do nové společnosti několika fázemi, kdy se setkávají s novou kulturou, pro ně neznámou, zahajují proces jejího poznávání, definují nová fakta a spojují tyto fakta se systémem vlastností, které vlastní. (Drbohlav, Ezzeddine Lukšíková 2004).

Až do sedmdesátých let dominuje ve výzkumu mezinárodní migrace asimilační model, který je v dnešní době nahrazován komplexnějšími přístupy. V rámci asimilačního modelu byl proces migrace nazírán jako jednosměrný proces potenciální asimilace imigrantů dominantní kulturou. Nové modely začleňování imigrantů do společnosti jsou méně zaměřeny na imigranty samotné, soustředí se spíše na proces interakce mezi institucemi a strukturami hostující společnosti a charakteristikami nově příchozích (Schmitter-Heisler 2000)

Pro výzkum míry adaptace jedince přicházejícího do hostující společnosti je tradičně používán teoretický model založený na dichotomii exkluze a inkluze[24](Demuth 2000). Exkluze je izolace emigranta, která může být způsobena vnějšími faktory, ale také volbou samotného migranta, který zůstává uvnitř etnické komunity. Úplná inkluze je jakýsi ideální stav; je to dvoustranný proces, kde na jedné straně stojí migrant a jeho postoj k hostující společnosti, naproti němu stojí hostující společnost a její postoj k imigrantům. Druhy inkluze závisí na vzájemné interakci obou stran a standardně jsou zmiňovány tyto: adaptace, akulturace, integrace, asimilace.

Adaptace je charakterizována snahou imigranta adaptovat normy hostující společnosti. Je to proces, ve kterém imigrant přijímá většinu kulturních rysů a hodnot hostující společnosti. Jedná se spíše o jednostrannou aktivitu imigranta, který se snaží do nového prostředí včlenit. Naopak proces asimilace je charakteristický takovým postojem přijímající společnosti, která vyžaduje, aby se imigranti chovali jako ostatní a plně se přizpůsobili daným normám a hodnotám.

Integrace je považována za nejpozitivnější z procesů inkluze. Je založena na pozitivním postoji hostující společnosti a na druhé straně na postoji imigranta, který se dobrovolně snaží poznat a přijmout nové hodnoty, normy. Stává se součástí hostující společnosti, aniž by odmítl svou původní kulturu.

Integrace se uskutečňuje na mnoha úrovních společenského života, ve kterých mohou příchozí získávat účast na životě přijímající společnosti. Přestože jsou funkční podmínky integrace (práce – bydlení – jazyk) často považovány za její základ, někteří autoři (např. Ager a Strang (2004) považují za klíčový bod integrace sociální vztahy migrantů. Vztahy by pak měly být v kategoriích pocitu bezpečí, tolerance, pocitu vítanosti a přátelského naladění, pocitu patření do komunity. I antropologie migrace věnuje při zkoumání míry integrace imigrantů do přijímající společnosti pozornost sociálním vztahům jako sociálním sítím a jejich rolím v procesu usazování a adaptace.

[24] Rozdělení je nutně analytické; v praxi se jednotlivé kategorie často prolínají

Hlavním cílem služeb komunitního centra jsou podle definice obsažené v oficiálním projektu aktivity podporující integraci imigrantů, především žen a dětí. Integrace by měla probíhat formou komunitní práce a realizovat se především skrze vzdělávací a poradenské aktivity. Ty mají předcházet sociální izolaci cizinců, vyplývající z neznalosti sociokulturního prostředí a jazykové bariéry.

Multikulturní ženské skupiny se jako součást projektu komunitního centra mají na integraci imigrantů také podílet. Jejich cílem ale není poskytovat praktické informace, sloužící k aktuální pomoci imigrantům. Hlavní metodou práce s klienty je skupinový rozhovor, skrze který by integrace měla probíhat jako realizace tří hlavních aktivit :

- zapojení do širší komunity a vytvoření neformální sítě sociálních vztahů
- přibližování v rámci neformálního rozhovoru sociokulturní prostředí ČR
- poskytování psychosociální podpory při zkušenostech adaptace

Předpokládá aktivní zapojení migrantek do průběhu skupin skrze navazování nových kontaktů a zapojením se do skupinového rozhovoru.

Aktivity Multikulturní skupiny při naplňování výše zmíněných integračních cílů by měly zaměřovat svoji pozornost na dva aspekty procesu integrace. Prvním aspektem je oblast orientace ve společnosti: přibližovat klientům sociokulturní prostředí České republiky, zprostředkovat znalost kulturních norem. Formou skupinového rozhovoru na specifické téma by si klientky měly ujasňovat pravidla, které v české společnosti platí.

Během mého pobytu na skupinových setkáních se zaměření na tento aspekt integrace projevovalo výběrem témat týkajících se svátků, tradic, zvyků. Jednotlivě to pak byly obecné rozhovory o rodinných vztazích nebo o trávení volného času. V prvních čtyřech měsících byla navíc každou první středu v měsíci naplánovaná návštěva některé z pražských galerií.

Středeční skupina je určena primárně pracujícím migrantkám. Participací na pracovním trhu mají možnost setkávat se s normami platnými v české společnosti. Jelikož se navíc ve většině jedná o migrantky z Ukrajiny, nejsou tak rozdílné od norem jejich původní kultury. Skupinové rozhovory se proto spíš vedly v rovině kulturní, popisováním jednotlivých společenských zvyklostí, případně porovnáváním situace v Čechách a v zemi původu. Orientace ve společnosti jako forma integrace je tak založena na kulturní bázi :

> „Jinak taky jakoby jedním z cílů je aby se ti lidi kteří tam přijdou seznamovali se svýma kulturami navzájem, nebo aby se to vysvětlovalo a aby se ty lidi dozvěděli něco o český kultuře.“ (Dana, vedoucí)

Druhým aspektem, na který by Multikulturní skupiny měly zaměřovat pozornost je sociální dimenze integrace, obsažena primárně ve vzájemné komunikaci a navazování vztahů. Ve formálních cílech projektu není určeno, že navazování kontaktů by mělo probíhat směrem do české společnosti. Skupina je určena primárně cizinkám, přítomnost české majority je zabezpečena jenom některými pracovnicemi komunitního centra. Sociální dimenze integrace je i z pohledu skupinových vedoucích chápána především jako sociální ne-izolace :

> „Má několik primárních cílů. Jednak zabránit sociální izolaci migrantů, která často u nich může nastat, prostě nemají kam přijít a nemají s kým mluvit a tak. Druhá je právě podpořit tu integraci, to znamená aby se umožnilo navazování sociálních vztahů, a taky je to jako prevence nějakých krizových situací, problematických stavů.“ (Dana, vedoucí)

Migrantky jsou viděny jako jedinci, přicházející do nové společnosti bez dostatečného sociálního kapitálu ve formě sociálních vztahů a Multikulturní ženská skupina je vhodným místem, kde by je mohly najít :

> „To co ty ženy dalo dohromady bylo ten vztah a ten pocit že někam patří a má svoji společnost, která bude vedle a pomáhat, být spolu.“(Tara, vedoucí)

Integrace tak neprobíhá v rovině navazování vztahů s majoritou, ale mezi migrantkami navzájem. Odpovídá tomu i složení skupiny, během mého pobytu se jí kromě občasných návštěv pracovnic občanského sdružení účastnila jedna Češka. Takové nastavení sociální dimenze integrace vede k vytvoření uzavřeného společenství, které reprodukuje stereotypní nahlížení cizinců dichotomií my – oni :

> „Aby cizinky které přicházejí do České republiky, aby navázaly sociální vazby s jinýma ženama které jsou na tom podobně, jako tím účelem je společné setkávání se, aby měly nějaké zázemí.“ (Jitka, vedoucí)

Z pohledu skupinových vedoucích je formální sociální síť prostorem pro vytvoření vzájemných vztahů především na základě společné zkušenosti migrace, která by měla migrantky spojovat a vytvořit v nich pocit společenství do kterého „patří“. Vytváří tím

ale vlastně výlučnost skupiny a podporují vymezování se migrantek vůči většinové společnosti, do které „nepatří“.

Samy migrantky pochopitelně potřebu sociálních kontaktů zdůrazňují a je i většinou deklarovaným důvodem pro zapojení se do skupiny. Integraci ale vnímají především skrze znalost/neznalost češtiny.

Čeština je důležitým prvkem středeční skupiny. Formální rozhovory probíhají v češtině a často jsou pro migrantky jedinou možností, kdy můžou mluvit česky bez ostychu za svůj přízvuk nebo nedokonalé ovládání jazyka. Migrantky samy potřebu mluvit česky hodně zdůrazňují a oceňují, že si na skupinovém rozhovoru můžou jazyk procvičovat v běžné konverzaci. Používání češtiny jako podmínka navštěvování multikulturní ženské skupiny není ukotveno ve formálním projektu. Ten v tomto ohledu klade důraz na multikulturnost[25]. Navzdory tomu samy migrantky považují skupinové rozhovory za prostor, kde by se čeština měla užívat a striktně ji ve formální části setkání dodržují. Navzájem se napomínají, když jedna z nich začne mluvit svým jazykem. I když někdy migrantka češtinu neovládá, ostatní považují za nutné, aby ji ve formálních skupinových rozhovorech začala používat, mluví na ni a odpovídají ji v češtině. Svoji pozici v nové společnosti odvozují od míry schopnosti mluvit česky.

[25] „Mluvíme česky, rusky, anglicky, rukama, gesty,…“ zdroj:webové stránky o.s.

V. „Umět česky dokonale“

Jazyk jako míra integrace

Zvládnutí jazyka hostitelské země bývá zpravidla považováno za důležitý indikátor integrace cizinců (např. Klvačová 2006, Korac 2003). I ve vyprávěních informátorek a během formálních rozhovorů na skupině, je znalost českého jazyka mírou, kterou imigrantky hodnotí svou integraci do české společnosti. Návštěvnice středeční ženské skupiny jsou v Čechách většinou již několik let a v různé míře češtinu ovládají. Uvědomování si nedokonalosti správného užívání jazyka mezi Čechy představují jako neustálé utvrzování se v postavení cizince. Naopak porovnávání úspěšnosti zvládání jazyka prezentují jako jeho překračování.

Především vyprávění Viktorie (43 let, Rusko) a Olgy (17 let, Ukrajina) jsou vyprávěním o učení se jazyku, reflektování vlastní jazykové dovednosti a úrovni zvládnutí češtiny.

Obě ve vyprávěních srovnávaly svoje znalosti jazyka těsně po příchodu do Čech a to, jak ním mluví nebo mu rozumí dnes. Olga popisuje jak měsíc po příchodu do Prahy musela nastoupit do české školy. Situaci spojuje se strachem z toho, jak vstup do nové školy zvládnout, jelikož neovládá jazyk:

> „Prostě já sem se tam strašně bála, jak jsme přišli já jsme se bála že neumím česky, neumím nic, prostě co tam budu dělat, no ale začátky jsou vždycky těžký, tak ze začátku jsem prostě chodila se slovníkem, co mi říkali, to bylo i když jsme vypisovali žákovskou, tam říkali to a to já jsme vůbec nevěděla co chtějí ode mně, jak jsem psala do sešitu, já jsem to jenom přepisovala, ani sem nečetla co píšu, nic jsem nechápala jsem vždycky chodila všude se slovníkem a tak jsem se naučila“(Olga, 17let, Ukrajina)

Neznalost jazyka popisuje i jako důvod k nezařazení se do školního kolektivu. Jelikož se ve škole denně s češtinou potýkala, za velice krátkou dobu již česky rozuměla, navzdory tomu ji primární zkušenost bránila do kolektivu se zapojit:

> „No a ve škole to jsou takové děti že od začátku se s nima neskamarádíš, oni se snažili ke mně chovat dobře, ale prostě jak jsem nerozuměla, přestalo to jim být zajímavý no a prostě se se mnou ani nebavili.“(Olga, 17 let, Ukrajina)

Dnes svoji situaci hodnotí pozitivně, protože se již dokáže plynně česky domluvit, co ji ulehčuje v nové škole komunikaci. Zvládnutí jazyka považuje za důkaz toho, že je i českou společností přijímána :

> „Pro mě to bylo těžký, mě se blížili zkoušky a nic jsem nevěděla. A nakonec jsem ty zkoušky udělala, ale to už jsem uměla dobře česky, tak jsem byla spokojená. Jsem ráda že jsem se dostala na střední školu, teďka jsou tam úžasný lidi, a tak se s nima o všem pobavit a tak a vůbec jim nevadí že jsem cizinka.“ (Olga, 17 let, Ukrajina)

Olga tady popisuje, jak znalost/neznalost jazyka ovlivňuje každodenní život cizince a potíže, se kterými se musí v nové zemi postupně vyrovnat. Zvládnutím jazyka Olga vyjadřuje nejenom integraci ze strany cizince, ale i ze strany většinové společnosti, která cizince přijímá v okamžiku, když mluví správně česky.

Míru hodnocení vlastní integrace na příkladu jazyka popsala i Ludmila (42 let, Ukrajina), která si podle svých slov uvědomuje, že nemluví česky dokonale. Zároveň ale zdůrazňovala, že se neustále zlepšuje. Situaci po příchodu do Prahy s tou dnešní srovnává tím, že už i doma používá v rozhovoru s dcerou česká slova :

> „Doma jak my mluvíme, Olho pojď sem…no to je čeština. Olha ptaje sa mama my máme něco k jídlu, polévku…v ruštině se to jinak řekne. A u nás půlka na půlku.“ (Ludmila, 42 let, Ukrajina)

V případě Ludmily se také ukazuje, že druhá generace má pro integraci cizinců do nové společnosti značný vliv, co konstatuje i početná literatura.[26]

Viktorie (43 let, Rusko) srovnává svoje znalosti češtiny na příkladě obtížného procesu učení se jazyka. Jelikož se pohybuje převážně v rusky mluvící společnosti, příležitostí k používání jazyka moc neměla a češtinu se učila čtením českých knížek. Popisuje, jak byla pro ni zezačátku čeština obtížná, dokonce vedla až k odporu k jazyku. Navzdory tomu se čtením dokázala Viktorie dostat na úroveň, kdy podle jejích slov rozumí češtině dobře:

> „Proto já jsem měla strašně dlouho problémy s češtinou, strašně dlouho, opravdu nesnášela, nešlo mi to vůbec, a jedna díky té paní ona mi řekla Vika začni číst a nečti se slovníkem, čti sama, nechápeš to, ale čti, poslouchej televizi, rádio, tak já to jakoby začala, a řeknu vám tak že já miluju češtinu, já nemluvím dost dobře ale

[26] Viz např. Thorne (1995), Chávez (1988), Venezuela (1999)

> miluju opravdu, já ji dobře chápu, umím dost dobře gramatiku.“ (Viktorie, 43 let, Rusko)

Vyzdvihováním toho, jak má češtinu ráda, ukazuje Viktorie nejenom to, že se dokázala česky naučit sama, ale i hodnocení vlastní integrace do společnosti, kterou ještě doplňuje vyprávěním o tom, jak ji znalost jazyka přivedl k zájmu o českou kulturu obecně:

> „Já sem začala zajímat o literaturu a kino, já miluju české filmy, opravdu, miluju a čtu noviny, ráda čtu noviny, ráda čtu české knížky. Já opravdu mám hodně dost dobré znalosti různých věcí o ČR a já se o to zajímám, a vím že lidem, Čechům se to líbí, protože ten zájem to cítit“ (Viktorie, 43 let, Rusko)

I Viktorie, podobně jako Olga, považuje dobré ovládání jazyka za podmínku integrace do společnosti nejenom ze strany cizince, ale i většinové společnosti, která snahu cizinců, kteří chtějí mluvit česky oceňuje.

Viktorie si nesamozřejmost úspěšného začlenění do české společnosti uvědomuje srovnáváním své situace s jinými cizinci. Negativně hodnotí nedostatečnou znalost jazyka některých cizinců a vyzdvihuje pokrok, který sama dosáhla. Své jazykové kompetence považuje ve srovnání s jinými cizinci za nadprůměrné a dává tím najevo svoji vlastí pozitivně hodnocenou integraci:

> „Ta slovní zásoba, já mám obrovskou, pro cizinkou, pasivní, já hodně čtu, vím mnohem víc než například hodně rusky mluvících, jako bydlí tu, ale jakoby nechtěli nic vědět, často. Ale lidé naší dělaj chybu že se ani nesnaží to dělat. Já to prostě chápu, že když jsme přijeli sem, to musíme, bez diskuze to musíme umět a vědět aspoň nějaké základy a literatura, kultura.“ (Viktorie, 43 let, Rusko)

Viktorie sama popisuje, že snaha o začlenění do české společnosti by měla ze strany cizinců probíhat právě na úrovni jazyka a jeho ovládáním/neovládáním podmiňuje integraci. Srovnáním s jinými cizinci ukazuje, že její začleňování skrze jazyk probíhá úspěšně.

Zároveň si ale informátorky uvědomují limity začleňování s ohledem na jazykové kompetence. Ve vyprávění Ludmily se objevuje uvědomování si toho, že češtinu neovládá dokonale a nikdy nebude ovládat tak, jako svůj mateřský jazyk:

> „Po osmi letech bych měla mluvit mnohem líp. Já dělám chyby ale já to cítím ty chyby, já musím umět gramatiku. Mám takové přání s tou češtinou jít někam soukromě, abych věděla dokonale.“ (Viktorie, 43 let, Rusko)

> Chci zlepšit češtinu, no aspoň trochu přízvuk. Já chci naučit se psát bez chyb, protože v ruštině já bez chyb umím. (Ludmila, 42 let, Ukrajina)

Ludmila i Viktorie srovnávaly své jazykové dovednosti v ruštině, kde zdůrazňovaly její dokonalé zvládání z gramatické stránky a v češtině, kde si uvědomovaly svoji nedokonalost. Důraz na zlepšování jazykových kompetencích ukazuje, jak velkou úlohu pro ně ovládání jazyka hraje při charakterizaci pocitu vlastní integrovanosti. Chtěly by se dostat na takovou úroveň, jakou mají při ovládání svého mateřského jazyka, a která by je neodlišovala od většinové společnosti. Dokonalým zvládáním češtiny se chtějí dostat na společenskou úroveň, kterou měly v zemi původu.

Viktorie navíc ve vyprávění uvědomování si nedokonalosti znalosti jazyka považuje za bariéru utváření nových kontaktů s většinovou společností, kterou musí cizinec neustále překonávat:

> „Já od začátku jsem měla problém jak mluvím, ale teď já si toho nevšímám. Ale já mám rusky mluvící klientelu, zatím to je tak, není to strach, ale zatím nějak nemůžu to přestoupit, mám takový to bráním se, ale já vím že dělám chybu v tom já sama.“(Viktorie, 43 let, Rusko)

Překonávání bariéry může ve vyprávění Viktorie být znakem toho, že podle ní by se migrant sám měl snažit o začleňování do širší společnosti, že by mělo jít primárně o aktivitu cizince. Zároveň ale může vypovídat o uvědomování si každodenní „jinakosti“ , která je cizincům při styku s většinovou společností opakovaně připomínána.

Většina migrantek, které navštěvují středeční skupinu, absolvovala alespoň krátkodobé kurzy českého jazyka. Jelikož je multikulturní ženská skupina organizována občanským sdružením, které pro ně reprezentuje většinovou společnost, i komunikačním jazykem ženských skupin je čeština. I v rámci ní se projevuje důraz na roli jazyka v procesu integrace, především migrantkami, které pobývají v Praze dlouhodobě. Migrantky, které nemluví česky, pravidelně skupinu nenavštěvují.

Migrantky různě hodnotí své jazykové kompetence, kterými vyjadřují svou míru integrovanosti do české společnosti. I když v různé míře češtinu ovládají, deklarovaným důvodem pro zapojení se do aktivit Multikulturní ženské skupiny bývá pro většinu z nich možnost navazování nových vztahů.

Význam sociálních kontaktů pro subjektivní hodnocení vlastní integrace ukazuje například výzkum Korac (2003), která zkoumala uprchlíky ze zemí bývalé Jugoslávie

žijící v Holandsku a Itálii. Zjistila, že imigrantům, kterým se nepodařilo v nové zemi navázat sociální kontakty, posuzovali svoji integraci jako neúspěšnou, i když vykonávaly kvalifikovanou práci, ovládali dobře jazyk. Vstup do formální sociální sítě může pro migrantky znamenat další krok ve snaze integrace do širší společnosti.

VI. Multikulturní ženská skupina jako formální sociální síť

Sítě referují k sociálním vztahům nebo sociálním vazbám mezi skupinou aktérů, které je vzájemně propojují. Analýza sociálních sítí se využívá ke zkoumání různých aspektů sociální interakce a uplatňuje se při studiu jak rodinných a příbuzenských svazků, tak při studiu sociální sítě, kterou tvoří lidé vně rodiny.

Při zkoumání integrace imigrantů v hostující společnosti je důležité zaměřit pozornost na sociální sítě v cílové zemi. Poskytují ekonomickou, psychologickou a emocionální podporu, která migrantům ulehčuje vstup do nové kultury. Začlenění migranta do sociální sítě je prvním krokem ve snaze adaptovat se na nové prostředí.

Granovetter (1974) přispěl k diskuzi o konceptu sociálních sítí jejich rozdělením na silné a slabé vazby. Ukazuje, že navzdory obecnému předpokladu významu rodinných sítí při hledání práce, mají větší efektivitu při dosahování cílů slabé vazby mimo okruh rodiny a blízkých přátel, které umožňují využívat sílu nepřímých vlivů. I když se Granovetter zaměřuje na strategie získávání zaměstnání, jeho koncept se zdá být vhodný i při zkoumání sociálních sítích v procesu migrace.

V antropologii a sociologii migrace se teorie sociálních sítí zaměřuje na jejich využívání v celém procesu migrace, od rozhodování, přes směr migrace až po proces adaptace v nové společnosti.[27] Při procesu usazování se pozornost nejvíc věnuje etnickým sítím a jejich roli. Existují dva pohledy na hodnocení užitečnosti etnických sociálních sítí v procesu adaptace. První z nich (například Massey et al. 1993) poukazuje na to, jak etnické sítě ulehčují počáteční fázi procesu usazování se poskytováním nově příchozím sociální kapitál ve formě nezbytných informací při hledání zaměstnání, bydlení, při orientaci ve společnosti. Naopak druhý pohled (například Hugo 1981) upozorňuje na nevýhodu uzavírání se v etnických enklávách, které imigrantům zamezují plnou integraci do společnosti. Hagan (1998) oba pohledy kombinuje a zdůrazňuje, že je zjednodušující se domnívat, že etnické sítě způsobují segregaci od většinové společnosti. Taky je zjednodušující předpokládat, že tyto organizace integrují své členy do hostitelské společnosti skrze sítě kontaktů a informací. Kritickým pro sítě migrantů je podle Hagan

[27] Viz. Kapitola II.

to, jestli sociální kontext sousedství, práce a etnických organizací podporuje rozvoj sítí tzv. slabých vazeb s rezidenty mimo etnickou komunitu.

6.1. Formální síť jako zdroj kontaktů

Multikulturní ženská skupina představuje síť vytvořenou na základě slabých vazeb. Je formální sociální sítí, která se zaměřuje na integraci migrantů formou skupinového rozhovoru. Podle formálního obsahu projektu, jako i na základě definování obsahu integrace vedoucími skupin, by ženská skupina měla primárně sloužit jako zdroj nových sociálních kontaktů. Vstup do takto ustavené sociální sítě by měl být ulehčen formálními znaky skupiny, kterými jsou její nízkoprahovost (může přijít kdokoliv, nemusí si sjednávat setkání) a otevřenost (nezávaznost navštěvování).

Funkce skupiny jako příležitosti k vytvoření nových kontaktů se projevuje v její poměrně velké dynamice návštěvnosti. Migrantky skupinu většinou navštěvují nějakou dobu pravidelně, po poměrně krátkém čase je ale jejich přítomnost méně frekventovaná. Vazby vytvořené mezi migrantkami nejsou natolik silné, aby pokračování navštěvování skupiny vzájemně podmiňovaly.

Když jsem v dubnu 2008 začala pravidelně chodit na setkání, středeční skupina existovala již skoro tři roky. Vstoupila jsem tak již do existující sítě vztahů, která se za dobu tří let ustavila. V prvních třech měsících bylo složení skupiny poměrně stálé. Navštěvovalo ji pravidelně šest migrantek, pět z nich od jejího začátku. Tyto ženy tvořily jakési jádro skupiny, znaly se poměrně dlouho, tykaly si. Kromě nich ještě skupinu nepravidelně navštěvovaly další čtyři ženy; migrantky i Češky. Dynamika skupiny se změnila po letních prázdninách, během kterých se skupinová setkání nekonala. Po létě se k šestici stálým návštěvnicím přidaly další čtyři migrantky, které se navzájem znaly a skupinu začaly společně pravidelně navštěvovat. Mezi „nově“ příchozími a „stálými“ návštěvnicemi probíhala interakce během formálního skupinového rozhovoru, v rámci neformální části spolu vzájemně nemluvily. Po dvou měsících se podoba skupiny opět vrátila do stavu, kdy ji navštěvuje šest stálých migrantek. Skupinu za dobu sedmi měsíců navštívily tři migrantky jednorázově.

Ludmila (42, Ukrajina), Viktorie (43 let, Rusko), Táňa (40 let, Ukrajina) představují stálé, pravidelné návštěvnice skupiny po dobu nejméně jednoho roku. Všechny tři měly v době příjezdu v Česku známé mezi svými krajany. Ty využily při získávání svého prvního zaměstnání, ale charakter vztahů nepřekročil míru krátkodobých kontaktů. Všechny tři informátorky se v prvním období svého pobytu v Praze skrze své známé a kvůli neznalosti jazyka pohybovaly především v etnické síti. Tyto kontakty ale v případě Ludmily i Viktorie nesehrávaly pozitivní roli spočívající v zabezpečení sociálního kapitálu a následné ulehčení nové situace, právě naopak:

> „No a jak tu manžel byl tu, on seznamil se z Ukrajiny s rodninoju, jaky v pronajme měli penzion, oni chtěli zastavit a dělat něco jineho, nabidli manželu co vin vzav ten pension, manžel zavolal mě, dohodli jsme se, no my nemame peněz, trošku tam zbylo z toho pozemku, davame zalohu, no oni chtěji vic. I ja prodavam v Kyjevě byt. Dali my velku zalohu, přijela ja už s vizou a oni nechtěji oddavat ne penize ne odstupny, nic.“ (Ludmila, 42 let, Ukrajina)

Negativní zkušenost popisuje i Viktorie, která zpočátku bydlela s ukrajinskou rodinou, která jí podle jejích slov znemožňovala vzestup sociální mobility. Vyprávění obou informátorek ukazuje, že zapojení do etnické sítě pro migranty nemusí nutně znamenat jenom výhody ve formě sociálního kapitálu, ale může jejich situaci i komplikovat[28].

Táňa (40 let, Ukrajina) se po příchodu do Prahy na krátkou chvíli také zapojuje do etnické sítě skrze hledání práce, poměrně rychle ji ale opouští. Důvodem je možnost práce uklízečky se stabilním platem, který je pro rodinu důležitý. Jelikož ale pracuje sama, ze situace člověka, který měl doma mnoho přátel a sociálních kontaktů se ocitá bez jakýchkoliv sociálních sítí (s výjimkou manžela a dcery).

Kromě Táni, která se skrze svoji práci ocitla v izolaci od většinové společnosti, Viktorie i Ludmila měly možnost navázání sociálních kontaktů i s Čechy. Byly dané jejich zaměstnáním, bydlením. Obě dvě informátorky popisují tyto zkušenosti pozitivně:

[28] Na možné negativní vlivy zapojení se do etnické sítě upozornila například Hondegnau- Sotelo (1994). Ve své studii mexických domácích pracovnic ukázala, že nově příchozí, které se chtějí do práce zapojit jsou někdy ostatními migrantkami, které v tomto typu práce pracují déle vykořisťovány. O vykořisťování nově příchozích imigrantů viz také Putnam (2000)

> „Ja měla štěsti. Protože my měli výborných sousedu. Paní V. V., spisovatelka česka, sousedka byla, ona s Oksanou na kole jezdila, vedle sousedka, vona měla svoje problemy no snažila se taky pomoct. Dedeček starši, taky, my dobrych ludi stretli.“ (Ludmila, 42 let, Ukrajina)

Ludmila opisuje první kontakty s Čechy jako s lidmi, kteří ji a její rodinu mezi sebe hned přijali. Viktorie také hodnotí své první kontakty s Čechy, které navázala v první práci jako pozitivní, oceňuje jejich pomoc při zvládání českého jazyka. Olga (17 let, Ukrajina) líčí svoje první zkušenosti s navazování prvních kontaktů na základní škole, kde po příjezdu do Prahy nastoupila :

> „A ve škole to jsou takové děti že od začátku se s nima neskamarádíš, oni se snažili ke mně chovat dobře, ale prostě jak jsem nerozuměla, přestalo to jim být zajímavý no a prostě se se mnou ani nebavili a pak se se mnou nebavili, pak jsem se naučila česky dobře a bylo to takový, že se se mnou nebaví, že už jsem jim mohla rozumět všechno, mohla jsem jim odpovědět, to bylo takový smutný pro mě.“(Olga, 17 let, Ukrajina)

Jelikož škola pro ní představovala v té době jediný zdroj sociálních vztahů, neznalost jazyka považuje za bariéru začlenění se do kolektivu. Prolomila se až zvládnutím jazyka a přechodem do nové školy, kde už si našla nové kamarády, kteří ji přijali jako sobě rovnou. U Olgy tento moment představuje zlom, který jí umožnil zapojení se do širší sociální sítě a skrze který prezentuje i svoji integraci jako úspěšnou.

Viktorie (43 let, Rusko) Táňa (40 let, Ukrajina) ani Ludmila (42 let, Ukrajina) neměly možnost širšího zapojení se do kolektivu majoritní společnosti především kvůli práci, kterou vykonávaly. Všechny přiznávají, že mezi Čechy nemají moc známých. Kontakty, které imigrantky navázaly buď se svými krajany, nebo s majoritní společností, popisují jako nestálé, které se změnou bydlení nebo práce oslabily, případně zanikly. Potřeba neustále nových vztahů byla všemi třemi informátorkami reflektována jako deklarovaný motiv zapojení se do formální sítě Multikulturní ženské skupiny.

Viktorie začala skupinu navštěvovat až po získání trvalého pobytu. Dozvěděla se o ní skrze kurzy češtiny, které občanské sdružení migrantům nabízí. Táňa i Ludmila vyhledaly skupinu v prvním roce svého pobytu v Praze. Pro Ludmilu znamenalo začlenění se do formální sociální sítě průlom v situaci, kdy se po přestěhování do Prahy ocitla v sociální izolaci:

> „No a ještě to chtěla řict, jak my přijeli a neměla kamaradok nic, pervni rok ja myslela že se zblaznim a zatim manžel dal mě rusky noviny a ukazal mi tam Tarnek. I tak poprve ja šla v X a tam jak rodina tam. I tam se seznamila i s Rusi, Ukrajinci, z Kuby, aspoň něco tu je kam možu jit a něco dělat. Protože my tu nikoho nemame.“ (Ludmila, 42 let, Ukrajina)

Ludmila popisuje kontakty na skupině jako velmi důležité, protože byly po jejím příjezdu do Prahy pro ni jedinou možností, jak se ze sociální izolace dostat. Také pro Táňu je skupina jediným zdrojem sociálních kontaktů, co podmiňuje i její nespokojenost s životem v Praze a přání vrátit se zpátky na Ukrajinu:

> „Táňa na otázku, či je tu spokojná odpovedá, že nie, že sa jej cnie za Ukrajinou, pretože tu nemá žiadne kamarátky, nikoho tu nepozná. Má taký typ práce, kde nemá veľkú šancu sa s niekým zoznámiť. Predstavuje svoj život iba ako prácu a doma varenie manželovi. O Tanreku hovorí ako o jedinom mieste k utváraniu kontaktov, jediný čas ktorý venuje sebe a nie je doma zatvorená.“ (fieldnotes, 20.12.2008)

Zapojení se do formální sociální sítě migrantky prezentují jako možnost navazování pevnějších vazeb, jejichž vznik mohou samy ovlivnit pravidelností navštěvování Multikulturní ženské skupiny. Zapojení se do skupiny ale nepodmiňují společnou zkušeností migrace. Prezentují ji spíš jako možnost, která se jim při potřebě sociálních kontaktů naskytla a kterou využily.

Hodnocení vztahů mezi migrantkami navštěvujícími Multikulturní ženskou skupinu neprezentují všechny informátorky jenom pozitivně. Samy reflektují, že skupina není jenom prostorem pro společné trávení času s ostatními, ale i místem pro vyjednávání vztahů, pro jejich výběr :

> „Ukrajinci zavidi hodně, zavidi praci, zavidi oblečeni, ja nechci, ja nemam rada to. A u nas to skoro všechni dělaji a pulka těch žen co tam chodi (na skupinu). Ja se snažim kamaradit s těmi, co podobni jak ja. Co může nějak poradit, to ja vidim takych lidi. S těmi kamaradim co mysli jak ja.“ (Ludmila, 42 let, Ukrajina)

Na skupině se přirozeně vytváří bližší vztahy mezi ženami z podobného sociálního prostředí. Důležitým prvkem pro vzájemnou blízkost se jeví také to, jestli přišla migrantka do Čech s rodinou, jestli tady vychovává děti. Tři migrantky, které jsou pravidelnými účastnicemi skupiny ji navštěvují spolu se svými dcerami. Existuje tak již druhá generace, která si mezi sebou vytvořila kamarádské vztahy.

6.2. Formální síť jako emocionální podpora

Kromě navazování nových sociálních kontaktů, plní ženská skupina také roli emocionální podpory při zvládání nové situace, která migrací do nové země pro migrantky nastala. Její potřebu i formálně ustavuje definice cílů projektu zaměřováním se na psychosociální podpory s využitím skupinové dynamiky i individuálních vztahů.[29]

Funkci skupiny především jako emocionální podpory nejvíc zdůrazňovaly v rozhovorech skupinové vedoucí. Definovaly ji jako pocit sounáležitosti mezi migrantkami, jako prostor pro porozumění společných problémů, se kterými se v nové společnosti potkávají :

> „Taky je důležitý že zjišťujou že ty problémy které mají které souvisí s tím že jsou migranti, že to není jejich čistě specifická věc osobní, ale že to jsou problémy, které jsou hodně podobný a týkají se více lidí, necítí se tak divně jako kdyby si mysleli že jsou sami.“ (Dana, vedoucí)

Důležitost emocionální podpory v procesu migrace zdůrazňují i někteří autoři[30].

Ženy zvlášť mohou pociťovat ztrátu emocionální podpory silněji, jelikož jsou primárně odpovědny za reprodukční práci. Migrantky na Multikulturní skupině i během vyprávění poměrně často tematizovaly zanechání rodiny a přátel v krajině původu. Jelikož pravidelné účastnice skupin emigrovaly spolu se svými manžely a dětmi, téma, které rezonovalo v jejich vyprávění byla nutnost vyrovnat se s nepřítomností svých rodičů :

> „Jediné maminka teď sama tam, ….každý rok tam jedeme, manžel, on je jedináček, prostě musíme, chtěla bych jet někam na dovolenou, ale musíme moc si vážím maminku.
> **Neuvažovala jste vzít si ji tady?**
> Není to snadné, to za prvé a za druhé ona to nebude chtít, ona má příbuzné tam, taky tatínek tam a do nějakého bytu, to ne, protože vždycky ona bydlela v rodinném domě, tam taky máme dost velký, ona na to zvykla, zahrada velká, má

[29] „Jednotlivé služby tohoto projektu se zaměřují vždy na sociální vztahy a psychosociální podporu při zvládání obtížné sociální situace.“ Cit. dle Programy podpory a péče v komunitním centru pro cizince, žádost na podporu dotace nestátnímu neziskovému subjektu na podporu integrace

[30] Aranda (2004) ve své studii o portorikánských migrantech v USA ukázala, že v důsledku migrace ztráta přirozeného podporného systému, kterým jsou přátelé a rodina, může ovlivňovat proces adaptace na nové prostředí. Když migranti neměly tuto podporu v přijímací společnosti, byl jejich proces adaptace emocionálně náročnější. Rodinná migrace naopak poskytovala k adaptaci migrantů podporu.

> tam spoustu růži, takže to ne, jasně když bude úplně stará tak nevím jako to bude, proto říkám že já nevím možná budeme nuceni vrátit, ale zatím ne.“(Viktorie, 43 let, Rusko)

Nepřítomnost rodiny ještě víc umocňuje často nemožnost přestěhovat rodiče do Čech, kde by o ně mohlo být postaráno. I když migrantky ze středeční skupiny přišly do Čech za prací a většina z nich se prezentuje jako silné ženy, které svým rozhodnutím umožnily sobě i svým rodinám zlepšit ekonomické podmínky, pocit ztráty rodinných vazeb, spojen s nostalgií za „domovem“ bývá jedno z častých témat, ke kterým se vracejí.
Skupinová setkání bývají vhodnou příležitostí pro vyrovnávání se s touto situací, jelikož se týká všech migrantek. Mohou ve skupině najít porozumění a může jim, obrazně řečeno, rodinu nahrazovat :

> „I tak poprve ja šla v Tanbek a tam jak rodina tam. I tam se seznamila i s Rusi, Ukrajinci, z Kuby ... protože my tu nikoho nemame.“(Ludmila, 42 let, Ukrajina)

Funkce skupiny jako emocionální podpory při vyrovnávání se s důsledky migrace se projevuje také častým tematizováním procesu prodlužování víz, udělování trvalého pobytu nebo povolení pracovat. Skupinu navštěvují dvě migrantky s trvalým pobytem a jedna azylantka. Ostatní pravidelné návštěvnice plánují žádat o udělení trvalého pobytu v nejbližších letech. Právě možnost udělení trvalého pobytu[31] a s tím spojena situace stresu z možné ztráty práce nebo nezvládnutí jazykových zkoušek, bývá faktorem ovlivňujícím výběr tématu, o kterém migrantky chtějí mluvit. K pro ně ponižující situaci prodlužování víz se vracejí a opisují své negativní zážitky s Cizineckou policií, především když se blíží datum kdy si musí jít víza znovu prodlužovat. Skupina se pak stává prostorem pro sdílení nejistoty z budoucnosti.

[31] Cizinecký zákon staví cizince s dlouhodobým vízem k povolení pobytu nad 90 dnů do právně nejisté pozice. Rozhodnutí o prodloužení povolení k pobytu ponechává na úvaze správního orgánu, respektive cizinecké policii. Nestanovuje podmínky, za kterých lze legitimně očekávat kladné vyřízení žádosti; na žádné rozhodnutí neexistuje právní nárok. Povolení k pobytu je vázané na trvání důvodu, na základě kterého bylo vydáno. U pracovních migrantů je to nejčastěji vázanost pobytu na zaměstnání. Pokud nečekaně skončí pracovní poměr, cizinec má 30 denní lhůtu pro nalezení jiného pracovního poměru, jinak jeho pobyt na území ČR končí. Cizinci s trvalým pobytem mají formálně stejná práva jako občané ČR. Snaha o získání trvalého pobytu je tak pro cizince možností dosáhnout pobytové a právní jistoty na území ČR. K problematice právního postavení cizinců viz. např. Gabal (2005), Analýza situace a postavení cizinců dlouhodobě žijících v ČR

6.3. Formální síť jako zdroj informací

Skupina kromě podpory migrantek při vyrovnávání se s důsledky migrace může sloužit také jako zdroj praktických informací o životě v Čechách. Poskytování konkrétních informací není formálně ukotveno v projektu jako náplň cílů Multikulturních ženských skupin, nicméně je tato činnost, pokud to situace dovolí, oblíbeným tématem jak formálních skupinových, tak neformálních individuálních rozhovorů.

Literatura zabývající se sociálními sítěmi v migraci zdůrazňuje důležitost sítí jako zdroje informací, týkající se práce, bydlení, sociálních služeb či emocionální podpory, které slouží k ulehčení orientace v nové společnosti (Boyd 1989). Tolarová (2006) také připomíná důležitost sítí jako zdrojů informací, upozorňuje ale také na to, že imigranti mají tendenci spoléhat se spíš na neformální informace zprostředkované krajanem, jejíchž hodnota se spíš odvíjí od postavení toho, kdo informace podává, než od jejich spolehlivosti.

Během formálního skupinového rozhovoru se spíše než konkrétní praktické informace probírají obecné situace týkající se každodenního života v Čechách. Občas k tomu slouží i konkrétní výběr skupinového tématu. Příkladem může být oblíbenost rozhovorů o zvycích a tradicích v Čechách, souvisejících se svátkem nebo s ročním obdobím. Tento typ informací je zakotven také ve formálních cílech projektu skupiny[32].

V neformální části skupiny během individuálních rozhovorů si pak migrantky vyměňují praktické informace všeho druhu. Týkají se možnosti získání práce, možnosti nabídky rekvalifikačních kurzů, jazykových kurzů poskytovaných zdarma a podobně. Vyměňují si mezi sebou i zkušenosti spojeny s pracovní nebo rodinnou sférou :

> „Aspoň radu, protože na Ukrajině tam mužu se poradit s kamaradkami, s maminkou a tu nikoho nemame, no s manželem, ale to muži jine maju jinak ☺ nebo zeptaju se mě, špatnu praci ja nenabidnu, nabidnu nebo poradim dobre něco, žeby ta žena nezlobila se na mě.“ (Ludmila, 42 let, Ukrajina)

[32] „V rámci neformálních rozhovorů přibližovat sociokulturní prostředí České republiky.“ Cit. dle Programy podpory a péče v komunitním centru pro cizince, žádost na podporu dotace nestátnímu neziskovému subjektu na podporu integrace

Ludmila navíc zdůrazňuje specifičnost sítě jako ženské, která dokáže poskytovat jinou formu podpory, než síť nediverzifikována pohlavím. Literatura, zabývající se sociálními sítěmi reflektuje, že ty jsou také gendrově podmíněny a v mnoha případech se mužské a ženské networky liší, protože čerpají z jiných zdrojů (Mahler, Pessar 2006, Hondagneu-Sotelo 1994). Ženy mají také podle Oishi (2002) větší tendenci spoléhat se a využívat osobní sítě než muži.

6.4. Formální síť jako místo relaxace

Multikulturní ženská skupina je také občas vnímána jak vedoucími skupin, tak samotnými migrantkami jako místo, kde můžou ženy trávit volný čas, je někdy popisována jako prostor pro relaxaci :

> „Tým účelem je společné setkávání se, aby měly příjemný čas, protože tady nemají lehké podmínky tady a my se snažíme jim vytvořit program … odpočinout si, hodit ty starosti za hlavu a odejít s lepší náladou.“(Jitka, vedoucí)

Jako prostor, kde ženy můžou strávit příjemný večer a věnovat čas samy sobě, popsala skupinu i Viktorie (42 let, Rusko).

Funkce skupiny jako místo pro vytvoření volnočasových aktivit pro migrantky není ukotvena ve formální náplni skupiny. Během mého pobytu ale na skupině téměř převládaly různé kreativní aktivity, kde se vyráběly pletené košíky, keramické ozdoby a těšily se ze strany imigrantek velké oblibě[33].

Jako vysvětlení pro možné nazírání Multikulturní ženské skupiny jako prostoru pro relaxaci můžeme použít model Maslowovy hierarchické teorie potřeb. Vychází z posloupnosti pěti základních potřeb, od fyziologické potřeby po potřebu sebeaktualizace. Uspokojení níže položených, nejakutnějších potřeb vede ke vzniku méně naléhavých, vývojově vyšších potřeb. V aplikaci na situaci migrantek můžeme tento model transformovat na pořadí uspokojení potřeb pracovních, bytových a společenských (Drbohlav, Ezzeddine-Lukšíková 2004). Multikulturní ženská skupina svým zaměřením neplní funkci praktické pomoci a informací v počátečném stádiu migrantek přicházejících do Prahy formou aktuálního zajištění základních potřeb nebo pomoci. Primárně ji nenavštěvují migrantky v první fáze adaptačního procesu v nové společnosti. Ukazuje se,

[33] Konzervováním tradiční ženské role skrze kreativní aktivity se zabývám v kapitole VII.

že ji využívají spíše migrantky, které mají základní existenční otázky alespoň částečně vyřešeny a navštěvování skupin je pro ně formou naplnění potřeby zařazení se do širší společnosti.

Multikulturní ženská skupina jako formální sociální síť nahrazuje funkce, které jsou připisovány etnickým sítím v procesu adaptace v nové společnosti a v mnohém je dokonce i překračuje. Není jenom místem získávání nových kontaktů a informací o životě v České republice, pro migrantky může plnit i roli emocionální podpory při zvládání důsledků migrace, jako i možnosti investovat čas nejenom práci, nebo rodině, ale i sobě.

6.4. Formální sociální síť jako síť uzavřená

Charakter složení Multikulturní ženské skupiny reflektuje současné složení pracovní migrace do Čech. Jak uvádí Leontiyeva (2006), nejpočetnější migrační komunitu v ČR představují Ukrajinci. Podle statistik pobývalo ke konci roku 2008 na území České republiky na základě povolení k dlouhodobému nebo trvalému pobytu okolo 130 000 cizinců ukrajinské národnosti, co tvoří o něco více než 30% z celkového počtu cizinců[34]. Zhruba 41% cizinců ukrajinské národnosti tvoří ženy. Drbohlav (1997) dále uvádí, že 32% ze všech Ukrajinců vlastnících povolení k dlouhodobému nebo trvalému pobytu v ČR se nachází v Praze. Současná ukrajinská migrace má převážně ekonomický charakter (Leontiyeva 2006, Drbohlav 1997).

V období mého pobytu na skupině ji pravidelně navštěvovaly (kromě jedné výjimky) převážně imigrantky z Ukrajiny, případně v mnohem menším množstvu z Ruska. Tento faktor, navzdory deklarované multikulturnosti, ustavuje do velké míry ženskou skupinu jako uzavřenou.

Multikulturní ženské skupiny se prezentují jako skupiny, otevřené všem ženám bez rozdílu věku, národnosti, či náboženství. Dynamika středeční skupiny tomu odpovídá. Skupina má proměnlivé složení, ale navzdory tomu se z ní, vzhledem k výše

[34] Zdroj Český statistický úřad, http://www.czso.cz/csu/cizinci.nsf/tabulky/ciz_pocet_cizincu-001
Oficiální statistiky ale nereprezentují rozsáhlou nelegální migraci. Podle některých neformálních odhadů je počet nelegálních migrantů stejný jako počet zaregistrovaných (viz. např. Drbohlav 2008)

uvedenému charakteru pracovní migrace do České republiky, stává de facto skupina rusky mluvících žen.

Komunikačním jazykem formálního skupinového rozhovoru je čeština. Její užívání by mělo napomáhat integraci migrantek do české společnosti. Navzdory tomu bylo v době větší návštěvnosti a fluktuaci žen patrné, že některé imigrantky navštěvují skupinu i kvůli tomu, že předpokládají, že tady potkají ženy ze stejné kultury. V takových případech se imigrantky většinou do skupinového rozhovoru nezapojovaly (některé nemluvily česky), ale v rámci neformální části skupiny s ostatními mluvily rusky. Skupina se tak stává uzavřenou, založenou na sdílení společného jazyka a kultury:

> „Když znají že mají stejné pocity že mi někdo bude rozumět a to je dobrý pocit. Ví že když to řekne tak tomu každý rozumí o čem mluví, to je moc důležitý, pochopení, více hlubší pochopení mezi sebou než jinou mentalitou.“ (Tara, vedoucí)

Tara sama popisuje jistou homogennost skupiny, považuje ji ale za legitimní součást integrace tak, jak je formálně (v projektu) i prakticky (skupinovými vedoucími) ustavena.[35] Ze skupin se stávají uzavřené světy které od reality odděluje představa společně prožité zkušenosti migrace ze strany skupinových vedoucích a společná kultura a jazyk ze strany samotných migrantek. Skupina imigrantkám poskytuje různé aktivity a příležitosti k seznámení se, ve výsledku ale často imigrantky znají jenom ženy ze skupiny a to jim poskytuje dostatečnou emocionální podporu, kterou by jinak museli hledat samy.

Zároveň se obě skupiny, pondělní i středeční, prezentují jako paralelní, komplementární, poskytující ženám stejné služby, které se jenom mírně liší programem s ohledem na složení skupiny. Právě toto složení však hraje klíčovou roli v tom, jakou funkci skupiny plní. Pondělní skupina je primárně určená ženám, o kterých předpokládá, že mají více volného času. Proto se pro ně snaží vytvořit volnočasové aktivity i nad rámec oficiální skupiny. Když jsem dělala s Tarou (vedoucí) rozhovor, byla na středeční skupině již tři měsíce. Navzdory tomu se neustále vracela k aktivitám pondělní skupiny, vyprávěla zážitky, vzpomínala na migrantky a jejich příběhy. Ukazovala mi fotky, kde byly ženy z pondělní skupiny na různých výletech, či dokonce na soukromé chatě jedné z vedoucích. Vypadalo to, že migrantky z pondělní skupiny žijí společným komunitním

[35] Viz. kapitola IV

životem, chodí na společné výlety v době svého volna. Pondělní skupina má být podle koncepce projektu paralelní a komplementární ke středeční skupině. Do velké míry je ale vnějškem ohraničeným, uzavřeným světem, který se dál rozvíjí a mění svou vnitřní podobu. Vznikají v ní vztahy, které přetrvávají i mimo oficiální skupinu.

Imigrantky ze středeční skupiny se s těmi z pondělní skupiny neznají. Středeční skupina nežije společným komunitním životem, společné aktivity nad rámec skupin spíše odmítá. Příkladem může být třídenní výlet v srpnu do venkovského sídla Tanbeku v Sedlčanech, kde se měl konat jakýsi „letní tábor“ pro ženy z multikulturních skupin. Ze středeční skupiny se ho nikdo neúčastnil. Většina žen se mimo skupinu, v soukromí nesetkává. Jejich kontakty jsou omezeny na jeden den v týdnu. Skupina jako sociální síť tak funguje jenom zevnitř, stává se uzavřeným světem samým o sobě.

Mezi autory, zabývajícími se studiem formálních sociálních sítí existuje rozpor v tom, jestli tyto sítě pomáhají dosahovat sociální integraci. Na jedné straně stojí názor, že formální sociální sítě poskytují dostatečné možnosti interakce mezi různými vrstvami společnosti a sociální integraci umožňují (Babchuk, Edwards 1965, Putnam 2000). Opačný přístup ale zastává názor, že ve formálních sociálních sítích dochází k interakci ve jenom mezi jedinci se stejnými zájmy a k sociální integraci dochází jenom mezi jedinci ze stejné společenské vrstvy (Feld 1982, Marsden 1990, McPherson et al. 1992). Multikulturní ženská skupina umožňuje migrantkám poznat ženy různého věku, vzdělání, společenského postavení. Naopak spojujícím prvkem pro ně může být zkušenost migrace, gender, společný jazyk. Skupina poskytuje migrantkám prostor pro integraci do širšího společenství, emocionální podporu i zdroj informací, zároveň je ale nepodporuje vyhledávat jiné zdroje sociálního kapitálu mimo ní.

VII. …protože maminky pracují…

Konstruování gendru na skupině

Na skupině jsou genderové role imigrantek viděny prizmatem jejich přináležitosti ke sféře domácí, neveřejné, emocionální. Toto postavení je utvrzováno nejenom vedoucími skupin, které pro imigrantky vybírají témata a aktivity skupinového setkání, ale také imigrantkami samotnými, které toto nazírání akceptují a samy skrze témata a aktivity potvrzují.

Gender je v současné genderové literatuře chápán jako kategorie sociálně konstruovaná, jako součet identit, chování, které jsou v dané společnosti kulturně konstruovány v souvislosti s pohlavím. Gender tedy není danost či jednou provždy určená role ale spíše proces, ve kterém daná společnost přisuzuje kategoriím pohlaví (muž - žena) různá očekávání. Ty pak mají zásadní důsledky pro pozici jednotlivce ve společnosti. S určitými očekáváními a představami o mužství a ženství vstupujeme do vztahu s druhými lidmi (a to se netýká pouze vztahu mezi muži a ženami, ale také vztahu mezi stejnými pohlavími). Tím, že v každodenním životě jednáme podle společností definovaných a obecně akceptovaných genderových norem, zajišťujeme jejich trvání a zároveň i sociální strukturu společnosti, která na těchto normách závisí (West, Zimmerman 1987). Gender je tak kategorie, která je nejenom sociálně konstruovaná, ale je také v průběhu času, respektive v každé sociální interakci, do které vstupujeme, znovu a znovu rekonstruovaná (Boyd, Grieco 2003). Není ale neutrální konstrukcí; naopak determinuje nerovný přístup ke zdrojům a tedy i k moci ve společnosti.

Kulturně podmíněná očekávání, které definují rozdílné charakteristiky mužů a žen a jejich chování nazýváme sdílené genderové stereotypy (Ridgeway, Correll 2004). Genderové stereotypy jsou definovány jako tradiční představy o rolích a pozicích typických pro muže a pro ženy v kultuře a společnosti. Z tohoto pohledu je ženám tradičně připisována sféra domácí, soukromá a muži sféra veřejná.

Jeden z formálních vymezujících znaků multikulturní skupiny je její zaměření na rozdílnost pohlaví, které je důležitým identifikátorem genderově podmíněné role. Specifičnost genderových rolí vychází z koncepce projektu komunitního centra, kterého jsou ženské skupiny součástí. Tato koncepce jednak respektuje různé chápání genderových rolí v různých kulturách (například nepřípustnost toho, aby žena v přítomnosti muže mluvila). Jednak předpokládá, že ženy jinak než muži zvládají příchod a život v nové zemi. Proto je skupina vhodným místem sdělování specificky ženských zkušeností.

V projektu jsou imigrantky, jako cílová skupina, definovány jako ty, pro které se integrace do společnosti řídí gender-specifickými mechanizmy. Předpokládá, že v důsledku migrace se můžou měnit genderové role v rodinách, co může následně přerůstat v napětí : „Zvláště ženy jsou často negativně ovlivněni změnou rodinných rolí. Klienti centra pocházejí často ze zemí, kde jsou v rodinách tradičně a pevně dané role patriarchální společnosti. Při budování domova v České republice se ženy velice často ocitají v roli jediné živitelky rodiny a na druhou stranu je od nich požadován zastávat stejnou roli jako v zemích původu. To v souvislosti se rodinným životem v české společností vede k velkému napětí jak u samotné ženy, tak i v celé rodině.[36]“

Literatura, zabývající se gendrem a migrací, změnu genderových rolí v rodině v důsledku migrace reflektuje. Studie ukazují jak změny genderových rolí můžou vést k vyjednávání moci a rozhodování.[37]

I služby vyplývající ze záměru projektu se mají zaměřovat především na sociální vztahy a psychosociální podporu žen při zvládání možné napjaté situace v rodině.[38]

Již koncepce projektu ženských skupin připisuje místo ženy především ve sféře domácí, soukromé. Tento předpoklad se následně promítá i do způsobu, jakým vedoucí skupin o migrantkách uvažují. Způsob, jakým se o ženách mluví, jaká role jim je připisována, vytváří diskurz, skrze který je realita vytvářena a interpretována.

---

[36] Citováno dle Programy podpory a péče v komunitním centru pro cizince, žádost na podporu dotace nestátnímu neziskovému subjektu na podporu integrace

[37] Viz. kapitola II.

[38] Programy podpory a péče v komunitním centru pro cizince, žádost na podporu dotace nestátnímu neziskovému subjektu na podporu integrace

Skrze témata skupinového rozhovoru a různé další aktivity, je migrantkám přisuzována role předpokládající jejich zájem o aktivity, které bychom mohly zařadit do okruhu, který je obecně považován za ženskou sféru. I když se samozřejmě aktivity skupiny snaží reagovat na aktuální témata, která občas ženy přináší samy od sebe, ze strany vedoucích se nabízená témata točí kolem oblasti domova, potažmo svátků a tradic podle národnostního složení skupiny. Impulzem pro vznik tohoto typu tématu bývá samozřejmě většinou jeho aktuální probíhání v České republice. Migrantky jsou pak vyzývány k tomu, aby popsaly průběh konkrétního svátku ve své zemi, popsaly tradice, které se s ním spojují, popřípadě to, jaká tradiční jídla se během něho vaří. Například před Vánocemi se skupiny týkaly toho, jak slavení těchto svátků probíhá u každého jednotlivě, společně s popsáním štědrovečerní večeře. Výsledkem byl nápad vytvoření knihy vánočních receptů, které by se zároveň mohly na skupině občas realizovat[39]. Migrantky se tak na skupině dostávají do pozice držitelek svých původních tradic. Ženská role je nazírána skrze domácí sféru, na kterou jsou vázány rituály (jako je příprava jídla, příprava oslav, svátků). Vedoucí skupiny konstruují genderovou roly migrantek jako zprivatizovaných žen (Kay 1988), pro které je domácí sféra, spojená s rodinou, rituály a jídlem přirozená.

Kulturní tradice a jejich praktikování jsou běžně vázány na prostředí rodiny, především na ženu, která napomáhá jejich udržování (Gabal 2007). Výzkum Gabala také ukazuje, že samy migrantky více dbají na udržování původních kulturních a náboženských tradic, na druhé straně ale hrají významnou roli v integraci druhé generace.

Stereotypní nahlížení migrantek podporují kreativní aktivity, s oblibou prováděny během celého mého pobytu na skupině. Jsou jakousi nadstavbou; v koncepci skupin definované nejsou. Jsou doplňkovým příspěvkem vlastní aktivity vedoucích skupin pro oživení programu. V průměru je jedna skupina za měsíc věnována keramice, pletení košíků, malování na sklo, vyrábění látkových hraček. Opět jsou to tedy činnosti, které jsou chápány jako vhodné pro ženy.

[39] U tohoto konkrétního příkladu bych jenom chtěla zmínit, že možnost měnit koncepci skupin ze strany vedoucích je poměrně velká. Nápad vznikl na popud Tary (vedoucí), která několik let vedla pondělní skupinu, součástí které je i ochutnávka tradičních jídel ze zemí původu migrantek. Středeční skupina tento zvyk do příchodu Tary nepraktikovala.

Skupinový program pro migrantky je tak ze strany vedoucích skupin tvořený především skrze stereotypizované „ženské“ činnosti, o kterých předpokládají, že ze strany migrantek, jakožto žen, o ně bude zájem To, co by mělo migrantky spojovat je jednak jejich zkušenost migrace, která se řídí jinými mechanizmy než migrace mužská, ale především je má spojovat právě jejich identita jakožto žen, daná biologicky. Gender je ztotožněn se ženskou rolí, které hlavní doménou je domácí sféra.

Ženám je přisuzována tato role navzdory tomu, že středeční skupinu navštěvují pracující migrantky. Migrantky samozřejmě svoji pozici na trhu práce často reflektují a o své práci mluví. Přesto se na skupinových setkáních skrze převládající témata a činnosti utvrzuje jejich fixace do reprodukční role.

Chápání žen, jejichž hlavní úloha spočívá v reprodukční práci souvisí se vznikem Multikulturních ženských skupin. Původně se konaly v uprchlickém táboře pro ženy, pro které příchod do České republiky znamenal nutnost redefinování svého kulturního vzorce a přizpůsobení se genderovým rolím, platným v naší společnosti. Až po čtyřech letech se vytvořila skupina pro pracující migrantky. Koncepce skupiny ale zůstala orientována na oblast rodiny. Tuto orientaci a následně i její implementaci potvrzuje i odpověď Tary (vedoucí) na otázku vzniku středeční skupiny :

> „Měly jsme jednu skupinu a pak byla potřeba rozšířit se, protože maminky pracujou, tak proto.“ (Tara, vedoucí)

Migrantky jsou z pohledu Tary viděny především jako matky, přičemž jejich participace na pracovním trhu je vnímána jako dodatková.

Nutno však poznamenat, že migrantky se tomuto stereotypnímu vnímání nebrání. Témata rodinných či národních zvyků, tradic, jsou hodně oblíbená :

> „Na skupinách se stává, že původně zamýšlené téma nenajde mezi ženami odezvu a přirozeně se přehupne k tématice, která ženy víc zajímá. Oblíbenou tématikou posledních dvou skupin byly zvyky a tradice. Na předchozí skupině ženy vyprávěly o různých zvycích, které se pojí k podzimu. Na dnešní skupině, ani nevím jak, jsme se dostaly k líčení toho, jak se kde slaví Velikonoce. O těchto tématech se vždy rozproudí živá diskuze a ženy při nich „ožívají“. Je vidět, že jsou to témata, o kterých vypráví rády.“ (fieldnotes ze dne 15.10.2008)

Kreativní činnosti jsou také oblíbenou aktivitou a dokonce na takto zaměřené skupiny chodí zpravidla víc žen než na skupiny „povídací“.

Většina migrantek, které převážně pocházejí z postsocialistických krajin, reprodukční roli jak na skupině, tak ve svých vyprávěních zdůrazňují. Tento fakt může ovlivňovat skutečnost, že placená práce pro ženy byla v době socializmu normou, přičemž rozdělení gendrových rolí v rodině zůstalo ponecháno. Morokvasic (2004) v návaznosti na to uvádí, že migrace žen z post-socialistických zemí souvisí s jejich rolí odpovědnosti za rodinu.

Orientace migrační, potažmo adaptační strategie na rodinu se projevovala také ve vyprávěních Ludmily (42 let, Ukrajina) a Táně (40 let, Ukrajina).

Ludmila svůj příběh interpretuje z pozice manželky a matky, vypráví ho v množném čísle. Ve svém vyprávění představuje rozhodnutí migrovat jako důsledek snahy ochránit svoji rodinu před potenciální kriminalitou v závislosti na zhoršující se ekonomickou situaci na Ukrajině. Její strach o bezpečnost rodiny je ještě umocněn zkušeností ztráty jednoho z dvojčat po porodu:

> „Ja nejvice se bala za Olhu, jenom do školy tam a zpatky za ruku, i bala se za manžela, no unaveny byli bat sa za všechno. I zatím my rozhodli proč my tu budeme bydlit, protože ja Olhu jedine nestratila, ja stratila jedno dítě kvůli chybe lekařů, manžela nestratila ale to jenom nahoda byla, no my rozhodli se někam odjet.“ (Ludmila, 42 let, Ukrajina)

Ve vyprávění ztrátu jednoho dítěte často akcentuje a utvrzuje tím správnost rozhodnutí emigrovat. Zkušenost migrace popisuje jako sérií překážek a neúspěchů, které ji pomohla překonat vidina zajištění lepšího života pro dceru:

> „Ja chapala i věděla že to co my budeme pracovat i na uklidach, manžel na stavbě, co my nezmužeme pracovat co mame vysoku školu, bude ťažky život no budeme mit klid, bude naše dcera studovat, bude už Češka, již bude jinak myslet, bude diplom mět...no tak taky trošku život.“(Ludmila, 42 let, Ukrajina)

Pro Ludmilu je při vyprávění o životě v Praze důležitá práce jako prostředek k tomu, aby rodina měla dostatek prostředků zabezpečit své dceři dobré vzdělání a ekonomickou samostatnost. Z toho hlediska je důležité udělení trvalého pobytu, které by Ludmile zaručilo možnost stabilního zaměstnání, s dostatečným příjmem a ochranou proti vykořisťování. Spokojenost dcery bylo ve vyprávění Ludmily nejvyšší hodnotou, pro kterou všechny překážky během svého pobytu v Praze byla ochotna překonávat.

Táňa svůj příběh migrace také prezentovala prizmatem rodiny. Na rozdíl od Ludmily ale Táňa několik let vychovávala dceru na Ukrajině bez manžela, který pracoval jako dělník v Německu. Rozhodnutí emigrovat spojuje s nutností toho, aby rodina byla pohromadě :

> „Ja už dele nechtěla tak žit, manžel tam a ja tu. Ja měla pocit žeby rodina spolu byla, i zato ja rozhodla odejit za manželem. Na Ukrajině praci nemá, i ja musela pryjty za nim.“(Táňa, 40 let, Ukrajina)

Táňa se ale ze začátku přestěhovala do Prahy bez dcery, která v té době končila střední školu. Období bez dcery popisuje jako velmi těžké, spojené jenom s prací a se starostlivostí o domácnost a překonává ho projektováním své role do budoucnosti dcery:

> „No i co nadělaš, no musiš vydržet, ja pracovala by tu všechno mala jak prijde, ja jenom čekala jak skonči školu i bude v Čechii i tu už se seznami, i tu lepši bude ji.“ (Táňa, 40 let, Ukrajina)

Táňa často během vyprávění prezentovala nostalgii za domovem, především ztrátu sítě přátel a širší rodiny. Tato nostalgie se nezměnila ani po přestěhování dcery do Prahy, i když tuto okolnost popisuje Táňa jako výrazné zlepšení situace, jako možnost, kdy rodina může být spolu, jak by to mělo být.

Obě informátorky ve vyprávěních vystupovaly jako aktivní ve strategiích orientovaných na rodinu, pro které bylo nejdůležitější zlepšení budoucnosti svých dětí. Budoucnost rodiny a její sociální a ekonomické výhody jsou pro obě důležitější než jejich vlastní nezávislost a emancipace. V přijímající společnosti teď vyzdvihují nutnost dobrého vzdělání svých dcer a vyzdvihují svoji úlohu při výchově druhé generace.

Druhá generace

Antropologie migrace věnuje dětem v procesu migrace poměrně malou pozornost. Souvisí to i s neexistencí vhodné metodologie, jak by mohl být takový antropologický výzkum prováděn. Proto se literatura nejvíc věnuje adaptačnímu procesu školou povinných dětí v novém prostředí (např. Portes, Zhou 1993), nebo dopadům migrace na děti transnacionálních rodin (Parenas 2005). Venezuela (1999) upozorňuje, že studie zcela neoprávněně opomíjejí roli dětí jako aktérů každodenních situací v procesu migrace. Identifikuje tři hlavní pozice, které zastávají při procesu integrace rodiny do nové společnosti : je to role překladatele, učitele a zprostředkovatele kontaktů s majoritou. U druhé generace předpokládá rychlejší adaptaci na novou kulturu. Slouží pak jako kulturní mediátor pro dospělé jedince. Podle Mahler a Pessar (2006) můžeme zaměřením pozornosti na roli potomků migrantů sledovat získávání, vyjednávání a uplatňování rozmanitých kulturních kompetencí.

Multikulturní ženskou skupinu navštěvují pravidelně i tři dcery migrantek. Zoé, dcera Leily, se v Čechách již narodila, teď navštěvuje druhý ročník střední školy. Olga, dcera Ludmily, přišla s rodiči do Prahy před čtyřmi lety. Po příchodu nastoupila na základní školu, dnes je ve druhém ročníku střední zdravotnické školy. Inna, dcera Táně, přišla v září do Prahy za rodiči po dvou letech co emigrovali a nastoupila na soukromou ukrajinskou vysokou školu. Zoé a Olga navštěvují ženskou skupinu od jejího začátku a v komunitním centru se zapojují i do jiných aktivit (tábory pro děti migrantů, sportovní dny,..). Jejich vyprávění na skupinových rozhovorech je většinou vyprávěním o škole nebo trávení volného času.

Všechny tři děvčata plní běžně roli překladatelek. Když se skupiny účastní Zoé, Leila se do rozhovorů zapojuje častěji. Neovládá češtinu moc dobře a tak jí její přítomnost umožňuje vyprávět ve španělštině, ze které pak Zoé ostatním překládá do češtiny. Inna je také v roli překladatelky, i když je v Praze poměrně krátce a navštěvuje ukrajinskou školu. Její znalost češtiny využívá především Táňa. Když jsem Táňu poprosila o rozhovor, byla moc ochotná, ale obávala se, jestli je její čeština dostatečná. Navrhla proto, abych se domluvila s její dcerou, která by se rozhovoru také účastnila a mohla případně překládat. Olga zase překládá do češtiny když se skupiny účastní

migrantka, která mluví rusky. Všechny tři se stávají bilingvní, jelikož s rodiči mluví původním jazykem a v české společnosti česky.

Pro Olgu i Innu byla podle jejich vyprávění multikulturní ženská skupina místem, kde po příchodu do Čech našly emocionální podporu při procesu zařazování se do nové společnosti. Hned po příchodu do neznámého prostředí, bez znalosti jazyka se musely zařadit do českého kolektivu, co se zpočátku neobešlo bez potíží.[40] Skupina pro obě znamenala možnost vyrovnávání se s nelehkou situací, jako i praktickou pomoc při zvládání běžných školných povinností, které jim rodiče nemohli nabídnout.[41]

Jejich matky kladou na vzdělání svých dcer vysoké nároky. Očekávají, že dcery budou naplňovat jejich očekávání studiem vysoké školy s následním profesním zařazením se na trhu práce. Skrze úspěšnost svých dcer můžou dosáhnout vyrovnání svého sociálního statutu na úroveň před emigrací.

[40] Viz. kapitola Jazyk
[41] Na nutnost subjektů, které by se věnovaly druhé generaci upozorňuje například také Gabal (2007)

VIII. … nikdy jsem neměla děti, tak …

Zaměstnání jako gender specifická zkušenost

Jelikož migrantky navštěvující středeční skupinu jsou zaměstnané, jejich pracovní zařazení a diskriminace na pracovním trhu jsou častým tématem skupinových rozhovorů. Jejich pracovní pozice jsou výsledkem různých strategií, které migrantky při adaptaci na pracovní trh použily.

Literatura zabývající se gendrem v migraci zdůrazňuje, že i participace migrantů na pracovním trhu je genderově podmíněna. Ženy, migrantky jsou většinou zaměstnávány v jiných oblastech než migranti – muži a mnozí autoři upozorňují, že se jedná především o nekvalifikovanou práci (Mahler, Pessar 2006, Morokvasic 1994). Důvodem pracovního zařazení migrantek jsou především strukturální podmínky mezinárodního trhu práce, které ustavily poptávku po segmentovaném pracovním trhu založeném na distinkci mezi produkční a reprodukční prací (Brettell 2000). Proto jesou ženy svým tradičním zařazením do soukromé, rodinné sféry zaměstnávány především v oblasti domácích prací, pečovatelství a služeb. Pro ženy většinou segmentace pracovního trhu znamená také sestup sociální mobility (Brettell 2000). Koffman (2000) navíc upozorňuje, že imigrantky musí v oblasti platových podmínek čelit dvojité diskriminaci. Jednak jsou jejich výdělky ovlivněny faktem, že ženy vydělávají v průměru o 20 % méně než muži, u migrantek jsou pak ještě ovlivněny jejich nerovným postavením k majoritní společnosti.

Ženy více než muži podle Oishi (2002) spoléhají při hledání zaměstnání na neformální sociální sítě. Pro fázi adaptaci na pracovní trh mají význam etnické sociální sítě, které zabezpečí vstup do určité ekonomické aktivity a koncentrují migranty z určité etnické skupiny v konkrétních zaměstnáních v přijímací společnosti (Hugo 1981).

Středeční Multikulturní ženská skupina byla založena v roce 2005 pro pracující migrantky. Podle skupinových vedoucích vyvstala potřeba založení skupiny ve večerních hodinách jako reakce na změnu situace imigrantek, navštěvujících původně pondělní ženskou skupinu, které se z pracovních důvodů nemohly odpoledního programu dál účastnit :

> „Vlastně rozhodli jsme se že by bylo fajn založit tu druhou paralelní skupinu v těch večerních hodinách, to je takový hlavní rozdíl který diferencuje, protože na naši skupinu chodí především pracující ženy, které nemůžou přijít odpoledne. Hodně se řeší práce, zaměstnání, vztahy se zaměstnavateli“ (Dana, vedoucí)

Charakter složení skupiny podmiňuje témata, o kterých migrantky ve formálních skupinových rozhovorech mluví. Migrantky často na skupinách sdělují informace o pracovních podmínkách svého zaměstnání. Tématy jsou těžká fyzická práce, výrazné množství přesčasů a nízký výdělek. Převážná většina z nich pracuje v zaměstnáních s nízkými kvalifikačními předpoklady v oblasti služeb (uklízečky, pomocnice v domácnosti, au-pair) a nevhodnými pracovními podmínkami.[42] Jejich pracovní zařazení je důsledkem tzv. pracovního vakua, kdy migrantky zaplňují specifickou mezeru na českém trhu práce. Navzdory tomu, že některé z nich měly v zemi původu profesionální kariéru, po příchodu do Čech se rychle přizpůsobily poptávce po nekvalifikované pracovní síle. V těchto pozicích i po několika letech zůstávají i za cenu nevhodných podmínek, těžké fyzické práce a nemožnosti sociální mobility. Nemožnost zlepšení své situace je mnohokrát uvedena nutností zabezpečit rodinu. Jsou tak „třikrát neviditelné“ na základě gendru, etnicity a postavení na trhu práce (Brettel 2000). Budoucnost rodiny, spíš než jejich vlastní emancipace je pro mnoho z nich nejdůležitějším aspektem.[43]

I v neformálních rozhovorech po skončení skupiny si mezi sebou migrantky někdy předávají informace o možnosti zaměstnání. Nabídka zaměstnání však odráží možnosti, které si především rusky mluvící imigrantky mohly vytvořit. Jedná se opět o nekvalifikované pozice, možnosti profesionálních pozic se neobjevují.

[42] Genderovou segmentaci trhu ukazuje i výzkum Gabala (2007), který uvádí, že na nekvalifikovaných pozicích (uklízečky, pomoc v restauracích) pracuje asi 28 % imigrantek z Ukrajiny nebo Ruska. Procento zhruba odpovídá i podílu mužů na nekvalifikovaných pozicích z těchto zemí původu.
[43] Orientaci na rodinu při strategii v procesu adaptace popsala například Franz (2004) na příkladu bosenských uprchlic v New Yorku a ve Vídni.

Genderově podmíněné strategie při procesu adaptace ve sféře práce se liší mezi migrantkami, které mají rodinu a těmi, které jsou svobodné[44].

Viktorie (43 let, Rusko) přichází do Prahy jako svobodná, bezdětná žena ve středních letech, která v zemi původu opouští pozici finanční manažerky. Do Čech se dostává na tzv. podnikatelské vízum, které ji zabezpečí pracovní agentura. Podnikatelské vízum spočívá ve vytvoření společnosti s ručením omezeným, kterému se Viktorie, spolu s dalšími dvěma osobami stává konatelkou. Pracovní agentura jí zabezpečila ubytování, o zaměstnání se Viktorie musela postarat sama :

> „My jsme zaplatili nějaké peníze:, otevřeli pro nás tu firmu: v Čechách, s.r.o, prostě jsme přijeli. V Čechách existují lidé kteří se tím zabývají, oni dělají ty doklady vyřizujou pro cizince. A během půl roku to bylo uděláno a přijela jsem Ti lidi kteří dělali mi doklady, řekli mi že budu mít nějaký byt, nepřijela jsem tak že nevím kam, zařídili mi ubytování a dál už jsem starala o sebe.“ (Viktorie, 43 let, Rusko)

Po příchodu do Prahy Viktorie kontaktovala známého, který pocházel ze stejného města jako ona a který v Praze podniká v obchodu se suvenýry. Tento kontakt Viktorii umožní její první pracovní příležitost:

> „A pak už musela nějak pracovat, ale neuměla česky vůbec, a šla na nějakou dobu rozdávat letáky tam v centru, nedalo se nic s tím dělat, jazyk jsem neuměla, protože nikoho ještě neznala, a proto rozdávala ty letáky, byla tam taková ruská společnost dost velká, protože hodně našich lidí rozdávají ty letáky. Já se seznámila s tím chlapem, co jsem vám o něm vyprávěla, on pracoval jako prodavač a prostě on mi pomohl s tou práci na letákách, protože tam všude byla spousta rusky mluvících.“ (Viktorie, 43 let, Rusko)

Viktorie se neznalostí českého jazyka a nedostatku jiných kontaktů dostává do společnosti rusky mluvící komunity, která v tomto typu zaměstnání jistý čas převládala. Po roce dostává Viktorie nabídku pracovat ve společnosti, která se věnuje poskytováním úvěrů rusky mluvící menšině, žijící v Čechách. Nabídka, jak sama přiznává, jí umožnila žádaný postup na společenském i ekonomickém žebříčku. Po sedmi letech se Viktorie vypracovala k pozici úvěrové poradkyně v české firmě, opět ale s ruskou klientelou. Pozice jí poskytuje finanční jistotu a nezávislost. Pro další vzdělávání by si ráda našla ve finančním oboru ještě vedlejší práci.

[44] Viktorie se vdala několik let po příchodu do Prahy, děti nemají

Ludmila (42 let, Ukrajina) přichází do Prahy společně s manželem a třináctiletou dcerou. Oba na Ukrajině zanechávají dobře placené zaměstnání a ekonomickou stabilitu. Ludmila pracovala jako ekonomka ve státní energetické společnosti, vystudovala vysokou školu. Přichází do Čech již po zkušenosti migrace, kdy rok pracovala v Izraeli jako pomocnice v domácnosti. Důvodem zaměstnání v Izraeli bylo vytvoření prostředí pro migraci celé rodiny. Příprava Ludmily na emigraci z Ukrajiny mimo jiné spočívala i v absolvování rekvalifikačního kurzu v oboru kosmetička. Po příchodu do Čech se Ludmila skrze známosti s krajany dostává k práci kuchařky v židovských rodinách:

> „No i tady tak přijeli, vubec nikoho neznala, manžel měl pracu, Olha v škole, i ja přez nějakou znamou a to ještě nějaka znama znamej, ona mi pomohla najit praci i to ja vařila židovske jidlo a ja začala vařit židovske jidlo. I ja moc byla žadana, protože mluvila hebrejsky.“(Ludmila, 42 let, Ukrajina)

Díky své znalosti hebrejštiny a zkušenosti s obdobnou pozicí v Izraeli získává značnou klientelu. Po třech letech se Ludmila dostala k mladé rodině, která v Praze začínala podnikat a nabídla Ludmile pozici prodavačky v obchodě s dámskou konfekcí, kde pracuje dodnes. Za dobu pobytu v Praze Ludmila absolvovala další rekvalifikační kurz v oboru kosmetička, ve kterém by ráda podnikala. Pozice prodavačky Ludmile podle jejích slov nezaručuje ekonomickou stabilitu, její mzda se odvíjí od počtu odpracovaných hodin. Strach ze ztráty zaměstnání, který by negativně ovlivnil ekonomickou situaci rodiny a zmařil vyhlídky na získání trvalého pobytu, jí ale podle jejích slov neumožňuje zaměstnání změnit. Naděje na zlepšení svého postavení vkládá do získání trvalého pobytu, se kterým spojuje pobytovou a právní jistotu i ochranu před nejistotou ze ztráty zaměstnání:

> „No skoro spokojena, jak nespočítat ten stres z manžela pracu a svoji pracu tak bych byla spokojena. I proto co pro nas znamena trvaly pobyt. Ja budu moc pracovat na zaměstannie, ja budu mit všechno všechno co Čech, jedno že nebudu volit. A to mě nezajima. A mně najdoležetjšie, něco jinoho co Čech ma, práce, zdravotni pojištěni a socialni.“ (Ludmila, 42 let, Ukrajina)

Ludmila považuje za důležité „mít všechno co Čech“, její strategie je zaměřena na zajištění jistoty pro rodinu a tato strategie jí momentálně brání ve zlepšení postavení na pracovním trhu.

Táňa (4O let, Ukrajina) pracovala doma jako číšnice v kavárně. Do Prahy přichází za manželem, který pracoval jako dělník v Německu, odkud po sedmi letech odchází do Prahy. V době příchodu Táni je tady zaměstnán již půl roku. Nedospělou dceru nechává v péči rodičů, kde dokončuje střední školu, aby se po její skončení mohla za rodiči přistěhovat. Důvodem emigrace manžela byla podle Táni snaha finančně zabezpečit rodinu. Táňa se za manželem přestěhovala, aby podle jejích slov, byla rodina spolu. Po příchodu do Prahy se Táňa přes „klienta" zaměstnává cateringové společnosti, kde se stará o přípravu občerstvení:

> „Poprvy praca byla moc tažka na klienta a tam ja nevim vsji pracovali Ukrajinci. A ja jenom prijechala do práce a manžel taky jenom pul roku taky nevědel my mysleli že to je moc dobra praca., protože všichni ženský tam mysliť že lepše nemá. A neřikali kolik budeš hodin a jak oni mali hodně zakazok tak nas vůbec nepustili domu, nas pustili v tři v noci abo v šest rano a ty musel přijit na deviantu rano nazpátky. Ja mala na měsjac 350 hodin." (Táňa, 40 let, Ukrajina)

Kvůli nevhodným pracovním podmínkám Táňa nakonec zaměstnání opouští po dvou měsících a zaměstná se, opět přes klienta, jako uklízečka v nákupním středisku. Po půl roce skrze inzerci v ukrajinských novinách mění zaměstnavatele, získává práci uklízečky v rezidenci soukromé osoby, kde pracuje dodnes. S prací je spokojená, protože, jak říká, zabezpečuje stálý a jistý ekonomický příjem, který je pro rodinu důležitý:

> „Tam u praci ja spokojna že on tam každy měsíc platit, ja vim že každy měsíc dostanu ty peníze, nemusim se bat." (Táňa, 40 let, Ukrajina)

Nemluví o plánech hledat nové zaměstnání, protože stabilní příjem, který rodina potřebuje, je pro ni nejdůležitější cílem.

Všechny tři migrantky zpočátku spoléhaly při integraci ve sféře práce především na etnické sociální sítě; formální i neformální. Zapojení se do etnické sítě bylo podmíněno především neznalostí jazyka a neznámým prostředím. Etnická sociální síť se přirozeně stala zdrojem informací i praktické pomoci při hledání zaměstnání. I literatura, zabývající se etnickými sítěmi v procesu adaptace zdůrazňuje, že ulehčují nově příchozím přístup na pracovní trh a můžou určovat i profese, kde imigranti z určité etnické skupiny dominují (Waldinger 1984, Hugo 1981). I pro informátorky jejich prvotní zaměstnání reagovalo na poptávku pracovního trhu a na možnosti, které jim etnická sociální síť umožňovala. V případě Viktorie to byl kontakt s krajanem, který ji umožnil první

pracovní příležitost, kde dominovala jedna etnická komunita. Ludmila se při hledání zaměstnání také spolehla na neformální etnickou sociální síť, pro svoje specifické schopnosti (ovládání hebrejštiny, zkušenost s prací v Izraeli) se z ní ale poměrně rychle vymanila. Strategie Táni spočívala v kontaktu s formální formou etnické sítě, která ji za úplatu zabezpečila zaměstnání.

Všechny informátorky nejdřív pracovaly v špatně placených pozicích a musely se vyrovnávat s nestabilitou zaměstnání. Jejich pracovní zařazení znemožňovalo větší integraci do majoritní společnosti, protože byly limitovány jazykovou bariérou. Zařazením se do etnické sítě, která jim zprostředkovala zaměstnání byly značně segregovány od většinového obyvatelstva. Hagan (1998) v této souvislosti uvádí, že je z hlediska dlouhodobé integrace imigrantů důležité, jestli migranti mají možnost rozvíjet rostoucí síť vztahů mimo etnickou komunitu, zejména se členy lokální populace. U všech třech informátorek byly kontakty s majoritou minimální, navzdory tomu můžeme u Viktorie i Ludmily pozorovat jistou vzestupnou sociální mobilitu. Byla také podmíněna osobnostními předpoklady, jelikož obě jsou vysokoškolsky vzdělané a byly zaměstnané v odborných profesích. Táňa, která na Ukrajině pracovala jako číšnice, tyto předpoklady nemá a sociální mobilitu přenáší na ekonomickou stabilitu rodiny a vzdělání dcery.

Viktorie po roce pobytu v Praze dosáhla zlepšení svého pracovního zařazení a podobný sociální status, který měla v zemi původu. Ludmila podle jejích slov pociťuje relativní zlepšení svého postavení, prezentuje ho ale spíš jako nedostatečné. Vlastní plány na otevření podnikání determinuje získáním trvalého pobytu, po jehož získání nebude rodina závislá na nestabilitě zaměstnání.

Pro Viktorii a Ludmilu zpočátku uplatnění na trhu práce znamenalo sestupnou sociální i ekonomickou mobilitu. Obě opustily stabilní a dobře placené místo v oboru, který vystudovaly. Ani jedna z nich ale po příchodu do Prahy zpočátku nepracovala v pozici, která by jejich vzdělání a profesi odpovídala. Integrace na pracovním trhu a možnost/nemožnost sociální mobility spočívala v odlišných strategiích, které migrantky zvolily.

Motivací Ludmily pracovat i v pozici, která nevyhovuje jejím požadavkům pracovního zařazení je starost o budoucnost rodiny, především dcery :

> „Ja chapala i věděla že to co my budeme pracovat i na uklidach, manžel na stavbě, co my nezmužeme pracovat co mame vysoku školu, bude ťažky život no budeme mit klid, bude naše dcera studovat, bude už Češka, již bude jinak myslet, bude diplom mět...“. (Ludmila, 42 let, Ukrajina)

Viktorie naopak, reflektuje, že pozice, kterou na pracovním trhu dosáhla, může souviset s tím, že nemusí brát ohled na rodinu :

> „Neuměla si představit že pudu někam mít nádobí, prostě to prostředí pro mě je velmi důležité, já bych nikdy nešla do takové hrozné práce. Já jsem byla sama, nemusela se starat o děti tak.“ (Viktorie, 43 let, Rusko)

Rodina se tak stává důležitým faktorem podmiňujícím uplatnění na pracovním trhu a možnosti sociální mobility. Ludmila je ochotna pracovat na nízké pracovní pozici, která neodpovídá jejímu vzdělání, protože budoucnost rodiny je pro ni důležitější než vlastní emancipace na pracovním trhu. Profesionální profesi nahrazuje jinou formou sociálního statutu, který zahrnuje rodinu jako celek. Budoucnost dcery je silným motivem, který Ludmile umožňuje vyrovnat se ze ztrátou profesionální kariéry. Viktorie naopak, může svoji pozornost zaměřovat na rozvoj profesionální kariéry a vlastní emancipace.

Pro většinu migrantek navštěvujících středeční skupinu byla motivací k emigraci možnost zlepšení ekonomické situace rodiny. Kvůli potřebě rychle najít zaměstnání v Čechách zaplňují tzv. pracovní vakuum na pozicích s nízkými vstupními předpoklady a často nevyhovujícími podmínkami. Nerovnost a diskriminaci na pracovním trhu migrantky na skupinách často prezentují:

> Téma rozhovoru se zvrtlo k diskuzi o pracovním zařazení migrantek. Protože Ina hledá práci, migrantky se rozpovídaly o tom, jak náročné je pro cizince sehnat jakoukoliv práci. Stěžují se na nespravedlnost, která vládne při přijímání cizinců, protože ti se můžou zaměstnat až když o pracovní pozici neprojeví zájem žádný Čech, nebo jiný občan Evropské unie. Setkávají se také s nevraživostí mezi kolegy-Čechy, kterým se zaměstnávání cizinců nelíbí. Ina říká, že jim vždy odpovídá : „ja neberu vam praci, ja jsem cizinka a mě udělaj vždycky inu nabidku, protože Češka ona ma vic. Vy nejdete na ty podminky na ktore jedu ja.“(fieldnotes ze dne 7.5.2008)

Viktorie je jediná účastnice skupin, která se tomuto „stereotypnímu“ zařazení migrantek vymyká. Právě přistoupení na nevhodné pracovní podmínky považuje za největší chybu, která migrantky udržuje v marginálním postavení vzhledem k většinové společnosti :

> „Já nechápu takový život. Občas ja setkávám se svými potenciálními klienty mluvím a prostě neuvěřitelné, já vždycky kladu otázku kdy začnete žít. Protože tá práce to není život.“ (Viktorie, 43 let, Rusko)

Viktorie se na skupinových setkáních vymezuje vůči ostatním migrantkám, které špatné postavení na pracovním trhu prezentují. Navzdory tomu, že sama prošla zkušeností nevyhovujícího a špatně placeného zaměstnání, využití možnosti lepší a profesionálnější práce považuje za úspěch a důkaz, že i imigrantky můžou být v nové společnosti profesionálně úspěšné.

Napětí, které vzniká tím, že je jediná z celé skupiny s výrazně vzestupnou sociální mobilitou vzhledem k podmínkách příchodu ukazuje, že navzdory podobným migračním i gender specifickým zkušenostem migrantek, existuje ve formální sítě sociální diverzifikace. Multikulturní ženská skupina není jenom přátelským místem setkávání různých kultur a navazování nových kontaktů. Je i místem vyjednávání a reflektování vlastní pozice a míry integrace ve většinové společnosti.

IX. Závěr

Cílem mé diplomové práce byla analýza formální sociální sítě komunitního centra občanského sdružení Tarnek. Předmětem analýzy byla Multikulturní ženská skupina, jejímž hlavním cílem je integrace imigrantek do širší společnosti. Formou skupinového tématického rozhovoru má umožňovat navazování nových kontaktů, přibližovat sociokulturní prostředí České republiky a poskytovat psychosociální podporu při zvládání adaptace imigrantek na nové prostředí.

Metody, které jsem při výzkumu použila byly zúčastněné pozorování a biografické i polostrukturované rozhovory, které mi umožnily postihnout procesuální charakter migrace i dynamičnost formální sociální sítě.

Multikulturní ženskou skupinu jsem charakterizovala jako formální, institucionalizovanou sociální síť, která má svá pravidla. Koná se pravidelně jednou týdně v konkrétním čase, setkání trvá hodinu a půl. Je založena na psychosociální práci s klientem. Je určena výhradně ženám, zaměřuje se na pracující migrantky. Vyznačuje se otevřeností (pro všechny ženy bez rozdílu věku, národnosti, vyznání,..) a nezávazností navštěvování (není povinností skupinu pravidelně navštěvovat). Začíná společným představením, hlavní aktivitou je společný skupinový rozhovor. Musí být přítomna alespoň jedna vedoucí skupiny, která by měla navrhovat téma skupinového rozhovoru a celé dění koordinovat. Skupinový rozhovor by měl být prostorem pro společné sdílení názorů, zážitků, zkušeností. Jazykem rozhovorů by měla být čeština.

Migrantky navštěvující Multikulturní ženskou skupinu pocházejí z různého socioekonomického prostředí, liší se délkou pobytu v Čechách, zaměstnáním, úrovní češtiny. Charakter pracovní migrace se odráží i ve složení skupiny, jelikož převládají migrantky z Ukrajiny, případně z jiných krajin bývalého Sovětského svazu (především z Ruska). Skupina nemá stálé složení, je dynamická, její velikost variuje mezi 5-10 účastnicemi. Poměrně pravidelně ji navštěvuje šest migrantek. Skupinu navíc navštěvuje již druhá generace.

Při analýze Multikulturní ženské skupiny jsem identifikovala tři aspekty, které pro její existenci mají zásadní význam, jsou jejími základními pilíři : aspekt integrace, sociální sítě a genderu. Porovnáváním s oficiálními dokumenty občanského sdružení jsem svou pozornost zaměřovala na konstrukci jejich významů z pohledu samotných tvůrkyň, aktérek Multikulturní ženské skupiny – skupinových vedoucích a imigrantek.

Integrace

Podle formálních cílů Multikulturní ženské skupiny by se ta v oblasti integrace měla zaměřovat na dva její aspekty : orientaci ve společnosti a sociální dimenzi integrace.

Aspekt orientace ve společnosti se nesoustřeďuje na podávání praktických, konkrétních informací, které by směřovaly k vyřešení aktuálního problému. Zaměření na orientaci ve společnosti se projevovalo výběrem témat týkajících se svátků, tradic, zvyků. Jednotlivě to pak byly obecné rozhovory o rodinných vztazích nebo trávení volného času, jednou měsíčně se konala návštěva některé z pražských galerií. V prezentovaných tématech a aktivitách si měly podle skupinových vedoucích migrantky možnost osvojit společenské normy, platné v české společnosti a poznat české kulturní dědictví.

V oblasti sociální dimenze integrace je důraz kladen na vytváření nových sociálních kontaktů, které by měly sloužit jako prevence před sociální izolací migrantek. Primárním cílem této dimenze není navazování vztahů směrem k většinové společnosti, ale mezi migrantkami navzájem. Odpovídá tomu i složení skupiny, ve kterém je účast Češek minimální. Z pohledu skupinových vedoucích je formální sociální síť prostorem pro vytvoření vzájemných vztahů především na základě společné zkušenosti migrace. Skrze takto konstruovanou sociální integraci se vytváří a přístupem skupinových vedoucích utvrzuje sociální distinkce mezi většinovou společností a společností migrantek.

Samy migrantky integraci prezentují směrem k většinové společnosti v rovině jazykových kompetencí. Čeština je důležitým prvkem Multikulturní ženské skupiny. Formální rozhovory probíhají v češtině a často jsou jedinou možností užívání jazyka. Migrantky samy potřebu mluvit česky zdůrazňují, striktně ji v čase skupinového rozhovoru dodržují a oceňují možnost procvičování jazyka v běžné konverzaci. I vyprávění migrantek bylo z velké části vyprávěním o zvládání jazyka, kdy na začátku

stojí nulové znalosti češtiny a na konci, v současnosti zpravidla pozitivní hodnocení jazykových dovedností. Migrantky tím vytvářely obraz vlastního hodnocení míry integrace do české společnosti.

Sociální síť

Druhým aspektem analýzy bylo zaměření se na funkce formální sociální sítě. Rozborem témat skupinových rozhovorů a skupinových aktivit jsem identifikovala čtyři funkce, které formální sociální síť pro migrantky plní.

První je formální sociální síť jako možnost navázání nových kontaktů. Funkce skupiny jako příležitosti k vytvoření nových kontaktů se projevuje i v její poměrně velké dynamice návštěvnosti. Ztráta sociální sítě v důsledku migrace a hrozba sociální izolace jsou často deklarovaným důvodem migrantek pro vstup na skupinu. Většina z nich měla po příchodu možnost navázat nové kontakty zprvu v etnické sociální síti, později i v rámci většinové společnosti. Zapojení se do formální sociální sítě prezentují jako možnost navazování dlouhodobějších vztahů, které mohou upevňovat pravidelností navštěvování Multikulturní ženské skupiny. I ve formální sociální síti ale platí, že se přirozeně vytváří bližší vztahy mezi ženami z podobného sociálního prostředí. Multikulturní ženská skupina je sociálně diversifikována i z pozice subjektivního hodnocení míry integrace ve většinové společnosti. Souvisí s gender-specifickými strategiemi, které migrantky při adaptaci zvolily.

Druhou funkci, kterou skupina může pro migrantky plnit je formální sociální síť jako emocionální podpora. Zvlášť ženy můžou v důsledku migrace pociťovat ztrátu přirozeného podpůrného systému, jelikož jsou primárně odpovědny za reprodukční práci. Migrantky na Multikulturní skupině i během vyprávění poměrně často tematizovaly zanechání rodiny a přátel v krajině původu. Společně sdílená gender specifická zkušenost může pomoci vyrovnávat se s důsledky migrace. Funkce skupiny jako emocionální podpory se projevovala také častým tematizováním procesu prodlužování víz, udělování trvalého pobytu nebo povolení pracovat. Skupina se stává i prostorem pro sdílení nejistoty z budoucnosti.

Třetí funkcí formální sociální sítě je funkce informační, která slouží k ulehčení orientace v přijímající společnosti. Souvisí s nastavením cíle Multikulturní ženské skupiny jako prostoru pro přibližování sociokulturního prostředí. Během formálního skupinového rozhovoru se spíše než praktické informace probírají obecné situace týkající se každodenního života v Čechách, k čemu slouží i konkrétní výběr skupinového tématu. V neformální části skupiny během individuálních rozhovorů si pak migrantky vyměňují praktické informace týkajících se možnosti získání práce, bydlení, sociálních služeb.

Jako čtvrtou funkci, kterou formální síť pro migrantky plní jsem identifikovala funkci skupiny jako místa pro trávení volného času. Právě existence funkce skupiny jako možnosti relaxace ukazuje, že Multikulturní ženskou skupinu primárně nenavštěvují migrantky v počáteční fázi adaptačního procesu, ale migrantky, pro které je zapojení se do formální sociální sítě dalším krokem v naplňování potřeby zařazení se do širší společnosti.

Multikulturní ženská skupina jako formální sociální síť nahrazuje funkce, které jsou připisovány etnickým sítím v procesu adaptace, jako je potřeba sociálních kontaktů, emocionální podpory a praktických informací. Promítáním charakteru pracovní migrace do složení skupiny se prakticky i etnickou sociální sítí stává. Převaha rusky mluvících imigrantek, pasivita ve vyhledávání alternativních zdrojů sociálního kapitálu, ale i nastavení významu integrace z pozice skupinových vedoucích, ji ustavují jako síť uzavřenou. Ze skupin se stávají uzavřené světy které od reality odděluje představa společně prožité zkušenosti migrace ze strany skupinových vedoucích a společná kultura a jazyk ze strany samotných migrantek.

Gender

Třetím aspektem, kterým jsem se v analýze formální sociální sítě zabývala byla konstrukce gendru. Ukázala jsem, že genderové role migrantek jsou jak skupinovými vedoucími, tak samotnými migrantkami utvrzovány pozicí ve sféře domácí, soukromé, neveřejné. Ženská role je přes témata skupinového rozhovoru nazírána skrze domácí sféru, na kterou jsou vázány rituály (jako je příprava jídla, příprava oslav, svátků). Vedoucí skupiny konstruují genderovou roly migrantek jako zprivatizovaných žen, pro které je domácí sféra, spojená s rodinou, rituály a jídlem přirozená. Stereotypní nahlížení

migrantek podporují kreativní aktivity. V průměru je jedna skupina za měsíc věnována keramice, pletení košíků, malování na sklo, vyrábění látkových hraček. Skupinový program pro migrantky je tak ze strany vedoucích skupin tvořený především skrze stereotypizované „ženské“ činnosti, o kterých předpokládají, že ze strany migrantek, jakožto žen, o ně bude zájem Gender je ztotožněn se ženskou rolí, které hlavní doménou je domácí sféra.

Pozicí přináležitosti k domácí sféře se řídí i orientace migrační strategie a strategie adaptace na pracovní trh migrantek, které jsou orientovány na rodinu. Možná sociální mobilita není orientována na vlastní nezávislost a emancipaci v rámci pracovního trhu, ale na zajištění ekonomické stability rodiny a investování do vzdělání potomků, skrze které je možné dosáhnout zvýšení sociálního statutu na úroveň před migrací.

Seznam použité literatury:

Ager, A., Strang, A. 2004. "The Indicators of Integration: final report." Development and Practice Report Number 28. London: Home Office.

Aranda, E. 2003. „Global care work and gendered constrains. The case of Puerto Rican Transmigrants." Gender and Society, 17(4):609-626

Babchuk, N., Edwards, **J.N.** 1965. "Voluntary associations and the integration hypothesis." Sociological Inquiry 35:149-162.

Barnes, J.A. 1954. „Class and committees in a Norwegian island parish." Human Relation, 7:39-58

Bourdieu, P. 1998. Teorie jednání, Karolinum, Praha

Boyd, M. 1989. „Family and Personal Networks In International Migration: Recent Developments and New Agendas", International Migration Review 23(3): 638-664.

Boyd, M., Grieco, E. 2003. Women and migration. Migration Information Source http://www.migrationinformation.org/feature/display.cfm?ID=106

Breckner, R. 2000. "Processes of Reconstructing Migration Biographies: The Experience of "Return" from the West to the East of Europe After 1989", in A. Biko (ed.) Theoretical and Methodological Issues in Migration Research: Interdisciplinary, Intergenerational and International Perspectives. Aldershot: Ashgate.

Brettel, B.C., J. Hollifield. 2000. Migration Theory. Talking Across Disciplines. New York: Routledge

Brettell, B.C. 2000. „Theorizing Migration in Anthropology. The Social Construction of Networks, Identities, Communities and Globalscapes", in B.C. Brettel, J. Hollifield (eds.). Migration Theory. Talking Accross Disciplines. New York: Routledge

Brettell, B.C. 2003. Anthropology and Migration: Essays on Transnationalism, Ethnicity, and Identity, Altamira Press

Burgois, P. 1995. In search of respect. Selling crack in El Bario, Cambridge university press

Buštíková, L. 1999. „Analýza sociálních sítí."Sociologický časopis, 35(2):193-206

Castles, S., Miller, M. 1993. The age of migration : International population movements in the modern world, New York:The Guilford Press

Chávez, L. 1988. “Settlers and sojournes: The case of Mexicans in the United States.” Human Organization, 47(2):95-108

Curran, S.R., Saguy A.C. 2001. "Migration and Cultural Change: A Role for Gender and Social Networks." Journal of International Women i Studies 2(3):54-77

Curran, S.R., Rivero-Fuentes, E. 2003. „Engendering Migrant Networks: The case of Mexičan Migration.“ Demography, 40(2):289-307

Currran, S.R. et al. 2006. “Mapping gender in Sociological Scholarship. Is it integration or segregation?” International migration review, 30(1):199-223

Darvishpour. M. 2002. “Immigrant Women Challenge the Role of Men: How the changing Power Relationship within Iranian Families in Sweden Intesifies Family Conflicts after Immigration.” Journal of Comparative Family Studies

Demuth, A. 2000. “Some Conceptual Thoughts on Migration Research”, in A. Biko (ed.). Theoretical and Methodological Issues in Migration Research: Interdisciplinary, Intergenerational and International Perspectives. Aldershot: Ashgate.

Denzin, N.K. 1989. Interpretive Biography, Newbury Park, California, Sage Publications

Denzin, N.K., Lincoln, Y.S. 2005. The Sage handbook of qualitative research, Thousands Oaks : Sage

Diner, H. 1983. Erin´s daughters in America : Irish immigrant women in 19. century, Baltimore, J.H. University Press

Dissman, M. 2002. Jak se vyrábí sociologická znalost, Karolinum, Praha

Drbohlav, D. 1997. Imigranti v České republice. Výzkumná zpráva projektu RSS/HESP č. 622/1995

Drbohlav, D., Ezzeddine Lukšíková, P. 2004. Výzkumná zpráva:Integrace cizinců v ČR, IOM, Praha

Drbohlav, D., Janska, E. 2008. The Czech republik. in : E. Honekopp, H. Mattila (ed), Permanent or circular migration? Policy choices to address demographic decline and Labour shortages in Europe, International organization for migration, Budapest

Emerson, R.M., Fretz, R.I., Shaw, L. 1995. Writing Ethnographic Fieldnotes, University Of Chicago Press

Espín, O. 1999. Women Crossing Boundaries: A Psychology of Immigration and Transformations of Sexuality, Routkedge Press, London

Feld, S. L. 1982 "Social structural determinants of similarity among associates." American Sociological Review 47:797-801.

Fischer-Rosenthal, W., Rosentah, G. 2001. „Analýza narativně-biografických rozhovorů.“ Biograf, 24, 34. http://www.biograf.org/clanky/clanek.php?clanek=v2402

Franz, B. 2003. “Bosnian refugee woman in re-settlement : gender relations and social Mobility.” Feminist review, 73 : 86–103

Gabal, I. 2007. Analýza přístupu žen imigrantek a mužů imigrantů ke vzdělávání a na trh práce v ČR, MPSV, Praha

Gabal, I. 2005. Analýza situace a postavení cizinců dlouhodobě žijících v ČR a návrh optimalizačních kroků, MPSV, Praha

Gardner, K., 1993. Global Migrants, Local Lives. Travel and Transformation in Rural Bangladesh, Oxford, England, Clarendon Press

Glick Schiller, N., Wimmer, A. 2003. Methodological nationalism, the Social science, and the Study of Migration: An Essay in Historical Epistemology, Center for migration studies, New York

Granovetter, M. 1983. “The Strength of Weak Ties: A Network Theory Revisited.” Sociological Theory, 1:201-233.

Grasmuck, S., Pessar, P.R. 1991. Between Two Islands: Dominican International Migration. Berkeley: University of California Press.

Grieco, E.M., Boyd, M. 1990. "Women and Migration: Incorporating Gender Into International Migration Theory." Working Paper Series. College of Social Science, Florida State University.

Guillemin, M., Gillam, I. 2004. “Ethics, reflexivity and ethically important moments in research.” Qualitative inquiry, 10 (2): 261-280

Hagan, J.M. 1998. "Social Networks, Gender, and Immigrant Incorporation: Resources and Constraints." American Sociological Review 63:55-67.

Hammersley, M., Atkinson, P. 2007. Ethnography: principles in practice, Milton Park, Abingdon Routledge

Heering, L., Erf, R., Wissen, L. 2004. „The role of family network and migration culture in the continuation of Moroccan Emigration: A gender Perspective.“ Journal of Ethnic and Migration Sttudies, 30(2):323-337

Hondagneu-Sotelo, P. 1994. Gendered Transitions: Mexican Experiences of Immigration. Berkeley: University of California Press.

Hondagneu-Sotelo, P. 1999. „Gender and Contemporary U.S. Immigration.“ American Behavioral Scientis, 42(4):565-576

Hugo, G.J. 1981. “Village-community ties, village norms and ethnic and social networks: a review of evidence from the Third World”, in : De Jong, G.F., Gardner, R.W. (eds) Migration Decision Making; Multidisciplinary Approaches to Microlevel Studies in Developed and Developing Countries. New York: Pergamon Press, 187–218.

Itzigsohn, J. 2005. “Incorporation, Transnationalism, and Gender: Immigrant Incorporation and Transnational participation as gendered process.” International migration review, 39 (4) : 895-920

Kay, D. 1988. „The politics of gender in exile.“ Sociology, 22(1):1-21

Kearney, M.1986. „From The Invisible Hand To Visible Feet: Anthropological Studies of Migration and Development.“ Annual Review of Anthropology, 15 : 331-361

Kibria, 2000. Power, patriarchy and gender conflict in the Vietnamese immigrant community in : K. Willis, B. Yeoh (ed.), Gender and migration, Edward Edgar publishing, Cambridge

Klvačová, P. 2006. Identita integrace. Disertační práce, Fakulta sociálních věd, Praha

Klvaňová, R. 2006. Na cestě za důstojným životem:motivy a strategie migrace Arménů žijících v Brně, Magisterská diplomová práce, Masarykova univerzita, Fakulat sociálních studií, Praha

Koffman, E. 2000. Gender and international migration in Europe, Routlegde, NY

Kofman, E. 2004. „Gendered Global Migrations.“ International Feminist Journal of Politics, 6(4):643-665

Konopásek, Z. 1995. “Věda, reflexivita a text, aneb Některým sociologům II”. Biograf (3): 35

Korac, M. 2003. „Integration and how we facilitate it: A comparative Study of the Settlement Experiences of Refugees in Italy and the Netherlands.“ Sociology, 37(1):51-68

Leontiyeva, Y. 2006. „Ukrajinská menšina a migranti v ČR.“ Sociologické studie, 6(10):32-45

Lindisfarne, N. 1998. Gender, Shame and culture: An anthropological perspective. In P. Gilbert (ed), Shame: Interpersonal behavior, psychopathology and Culture, New York, Oxform University Press

Lofland, J., Lofland, L.H. 1994. Analyzing Social Settings : A guide to Qualitative observation an Analysis, Wadsworth Publishing

Mahler, S. 1998. "Theoretical and empirical contributions toward a research agenda for transnacionalism." Comparative Urban and community research, 6: 64-100

Mahler, S. 1999. "Engendering Transnational Migration: A Case Study of El Salvadorans." American Behavioral Scientist 42:690-719.

Mahler, S., Pessar, P. 2006. "Gender matters: ethnographers bring gender from periphery towards the core of migration studies." International migration review, 40(1) : 27-63

Marcus, G. E. 1995. "Ethnography in/of the World System: The emergence of Multi-sited Ethnography." Annual Review of Anthropology, 24 : 95-117

Markovic, M., Manderson, L. 2000. "European immigrants and the Australian labour market : a case study of women from the former Yugoslavia." Journal of Ethnic and Migration Studies, 26 (1): 127-136

Marsden, P.V. 1990 "Network diversity, substructures, and opportunities for contact." In Craig Calhoun, Marshall W. Meyer, and W. Richard Scott (eds.), Structures of Power and Constraint: Papers in Honor of Peter M. Blau: 397- 410. Cambridge: Cambridge University Press.

Massey et. al. 1993. „Theories of International Migration: A Review and Appraisal." Population and Development Review 19(3): 431-466.

Massey, D.S. 1990. "Social Structure, Household Strategies, and the Cumulative Causation of Migration" Population Index, 56 (1):3-26

Massey, D.S. 1996. "International Migration and Community Development." Population Index, 62 (3): 397-418

McPherson, J. Miller, Pamela A. Popielarz, Drobnic, S. 1992 "Social networks and organizational dynamics." American Sociological Review 57(2):153-170.

Miles, M.B., Huberman, A.M. 1998. The qualitative researcher´s companion, Thousands Oaks: SAGE

Miller, R.L. 2000. Researching Life Stories and Family Histories, London, SAGE

Mitchell, J.C. 1974. „Social network.“ Annual Review of Anthropology, 3:279-299

Morokvasic, M. 1984. “Birds of Passage are also Women.” International Migration Review, 18(4) : 886-907

Morokvasic, M. 2004. „Settled in mobility : Engendering post-wall migration in Europe.“ Feminist Review, 77:7-25

Oishi, N. 2002. Gender and Migration : An integrative approach, Centre for Comparative Immigration Studies, University of California, San Diego

Parenas, R.S. 2005. Children of global migration. Transnational families and gendered Word, Stanford university press, CA

Pedraza, S. 1991. "Women and Migration: The Social Consequences of Gender." Annual Review of Sociology 17:303-25.

Pessar, P. R. 1999. "Engendering Migration Studies: The Case of New Immigrants in the United States." American Behavioral Scientist 42:577-600.

Pessar, P.R. 1995. "On the Homefront and in the Workplace: Integrating Immigrant Women into Feminist Discourse." Anthropological Quarterly 68: 37-47

Pessar, P.R. 1999. "The Role of Gender, Households, and Social Networks in the Migration Process: A Review and Appraisal." s. 53-70 in Handbook of International Migration: The American Experience, edited by C. Hirschman, P. Kasinitz, J. DeWind. New York: Russell Sage Foundation

Pessar, P.R., Mahler, S.J. 2003. “Transnational Migration : Bringing gender in.” International migration review, 37 (3):812-846

Phizacklea, A. 1983. One way ticket : Migration and female labour, London, Boston, Melbourne, Henley: Routledge and Kegan Paul

Portes, A. 1998. “Social Capital: Its Origins and Applications in Modern Sociology.” Annual Review of Sociology 24:1-24.

Portes, A. 2000. “The two meanings of Social Capital.” Sociological Forum, 15(1):1-12

Portes, A., Zhou, M. 1993. „The new second generation : settlement assimilation and its variants.“ Annals, AAPSS, 530:74-96

Putnam, R. D. 2000. Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community. New York: Simon and Schuster.

Rabinow, P. 1977. Reflections on fieldwork in Morocco, University of California Press

Renzetti, C.M., Curran, D.J.2003. Ženy, muži a společnost, UK, Karolinum, Praha

Richter, S. 2004. "Contextaulising gender and migration: Gallician immigration to Switzerland." International migration review, 38 (1) : 263-286

Ridgeway, C.L., Correll, S.J. 2004. "Unpacking the gender system. A theoretical Perspective on Gender Beliefs and Social Relations." Gender and Society, 18(4):510-531

Rouse, R. 1992. "Making Sense of Settlement: Class Transformation, Cultural Struggle, and Transnationalism among Mexican Migrants in the United States." Annals New York Academy of Sciences: 25-52

Runcie, J.F. 1980. Experiencing Social Research, Homewood: The Dorsey Press

Sanjek, R.1993. Fieldnotes : The making of Anthropology, Ithaca : Cornell University Press

Schmitter Heisler, B. 2000. "The Sociology of Immigration. From Assimilation to Segmented Integration, from the American Experience to the Global Area", in B.C. Brettel, J. Hollifield (eds.). Migration Theory. Talking Accross Disciplines. New York: Routledge.

Schutz, A. 1962. "The Stranger : an assay in social psychology." Collecetd Papers, 2, The Hague, M. Nijhoff 1962-1966

Silverman, D. 2000. Ako robiť kvalitatívný výskum. Bratislava: Ikar.

Szaló, C. 2007. Transnacionální migrace. Proměny identit, hranic a vědění o nich, Centrum pro studium demokracie a kultury, Brno

Szcepaniková, A. 2006. Migrace jako genderovaný a genderující proces, Multikulturní centrum Praha, www.migraceonline.cz

Szcepaniková. A. 2006. Gender a mezinárodní migrace : úvod do problematiky, Multikulturní centrum Praha, www.migraceonline.cz

Thorne, B.1995. "Gender play." Girls and boys in school. New Brunswick, NJ Rutgers Universitu Press

Tolarová, B. 2008. Naučená závislost:specifický problém integrace azylantů. Disertační práce, Fakulta sociálních studií, Praha

Venezuela, A. 1999. „Gender roles and Settlement activities among children and their Immigrant Families." American Behavioral Scientist, 42(4):720-724

Waldinger, R. 1984. “Immigrant Enterprise in the New York Garment Industry.” Social Problems, 32 (1): 60-71

West, C., Zimmermann, D.N. 1987. “Doing gender.” Gender and society, 1(2) :125-151

Williams, L. 2006. “Social Networks of Refugees in the United Kingdom: Tradition, Tactics and New Community Spaces.” Journal of Ethnic and Migration Studies 32:865-879.

Zlotnik, H. 1993. The global dimensions of female migration, Migration information source http://www.migrationinformation.org/feature/display.cfm?ID=109